



ULBS

Universitatea "Lucian Blaga" din Sibiu

Școala doctorală interdisciplinară

Domeniul de doctorat: FILOLOGIE

TEZĂ DE DOCTORAT

A GREAT F(E)AST OF LANGUAGES:

**(IN)TRADUCTIBILITATEA CALAMBURURILOR
LICENȚIOASE ALE LUI SHAKESPEARE ÎN
LIMBA ROMÂNĂ**

doctorand:

ANCA-SIMINA MARTIN

conducător științific:

Prof.univ.dr.habil. SILVIA FLOREA

SIBIU

ABSTRACT

TABLE OF CONTENTS

INTRODUCTION

Limitations of Existing Research

Scope, Questions and Research Hypotheses **Error! Bookmark not defined.**

Methodology and Corpus

Thesis Structure

CHAPTER 1. WILLIAM SHAKESPEARE’S BAWDY WORDPLAY: TRIGGERS AND CRITICAL RECEPTION

1.1. Subjective Triggers of Shakespeare’s Predilection for Bawdy

1.1.1. Shakespeare’s Life Before London

1.1.2. Shakespeare’s Life in London

1.2. Objective Triggers of Shakespeare’s Predilection for Bawdy Wordplay

1.2.1. The Pun-friendliness of the Early Modern Period: From the Great Vowel Shift to the Rhetorical Status of Wordplay

1.2.2. The Early Modern Theatre: Biographical Shards from Shakespeare’s Peers and His Audience

1.3. Critical Reactions to Shakespeare’s Bawdy Wordplay in England

1.3.1. The Janus of the Poets: Shakespeare and the Restoration Critics

1.3.2. The Fatal Cleopatra: Shakespeare and the Neo-classics

1.3.3. The Family Shakespeare: Shakespeare and His Expurgators

1.4.1. Critical Reactions to Shakespeare’s Bawdy (Wordplay) in Romania

Summary and Conclusions

CHAPTER 2. A THEORETICAL FRAMEWORK OF WORDPLAY

2.1. The Fuzziness of Ambiguity, Vagueness, Equivocation, and Wordplay

2.1.1. Wordplay is Ambiguity Unashamed of Itself

2.1.2. Vagueness Is a Mechanism of Wordplay

2.1.3. Wordplay Is a Non-Fallacious Instance of Equivocation

2.2. Towards a Definition of Wordplay

2.2.1. The Evolution of Scholarly Understandings of Wordplay

2.2.2. Modern Theories and Conceptualisations of Wordplay

2.3. Wordplay Classifications

2.3.1. A Brief History of Attempts to Categorise Wordplay

2.3.2. Modern Taxonomies of Wordplay

Summary and Conclusions

CHAPTER 3. THE (UN)TRANSLATABILITY OF WORDPLAY: TRANSLATION THEORIES AND STRATEGIES

- 3.1. Translational and Transnational Perspectives on Wordplay (Un)Translatability
 - 3.1.1. The Untranslatability of Wordplay
 - 3.1.2. Pun Translatability as a Cline
 - 3.2. An Overview of Wordplay Translation Theories
 - 3.2.1. Wordplay Translation as Degree of Source Text-Target Text Equivalence
 - 3.2.2. A Relevance-Theoretic Approach to Wordplay Translation
 - 3.2.3. The Skopos of Wordplay in Translation
 - 3.3. Wordplay Translation Strategies: A Selection of the Existing Competence Models
- Summary and Conclusions

CHAPTER 4. WILLIAM SHAKESPEARE'S BAWDY WORDPLAY: TAXONOMIES AND TRANSLATION STRATEGIES

- 4.1. Representations of 'Bawdy' in Shakespeare's Works
 - 4.2. Anachronistic and Modern Classifications of Shakespeare's Wordplay
 - 4.2.1. Categorising Shakespeare's Wordplay According to Early Modern Rhetorical Frameworks
 - 4.2.2. Modern Taxonomies of Shakespeare's Wordplay
 - 4.3. Competence Models for the Translation of Shakespeare's Wordplay
- Summary and Conclusions

CHAPTER 5. QUALITATIVE AND QUANTITATIVE STUDIES OF THE ROMANIAN TRANSLATIONS OF SHAKESPEARE'S BAWDY WORDPLAY

- 5.1. Qualitative Studies: Selection of Source Texts, Supplementary Materials, Corpus, and Target Texts
 - 5.1.1. Wordplay on Male and Female-Specific Organs
 - 5.1.2. Wordplay on Hetero- and Homoerotic Intercourse
 - 5.1.3. Wordplay on Adultery and Promiscuity
 - 5.1.4. Wordplay on the Sex Industry and Venereal Diseases
 - 5.1.5. Wordplay on Bodily Functions
- Summary and Conclusions
- 5.2. Quantitative Studies: Selection of Source Texts, Supplementary Materials, the Corpus, and the Target Texts
 - 5.3. Wordplay in Collective Editions and Individual Translations
 - 5.3.1. Factors Impacting on the Romanian Translation of Shakespeare's Bawdy Puns in *Hamlet*
 - 5.3.2. Shakespeare's Bawdy Wordplay in Collective Editions
 - 5.3.3. Shakespeare's Bawdy Wordplay in Pre-Communist Romanian Translations
 - 5.3.4. Shakespeare's Bawdy Wordplay in Communist Romanian Translations

5.3.5. Shakespeare's Bawdy Wordplay in Post-Communist Romanian Translations

5.4. The Categories of Bawdy Wordplay Most and Least Likely to Re-emerge in Romanian Translation

5.4.1. The Classes of Ribaldry and Language-Play Most Likely to Survive Translation into Romanian

5.4.2. The Classes of Ribaldry and Language-Play Most Likely to Disappear from Romanian Translations

Summary and Conclusions

CHAPTER 6. TRANSLATION ALTERNATIVES AND SUGGESTIONS FOR IMPROVING EXISTING RENDITIONS OF SHAKESPEARE'S BAWDY WORDPLAY

6.1. Translation Solutions for Wordplay Analysed Qualitatively

6.2. Translation Solutions for Wordplay Not Included in the Qualitative Study

Summary and Conclusions

CONCLUSIONS AND IMPLICATIONS OF THE STUDY

Revisiting Limitations

Avenues for Future Research

WORKS CITED

SELECTED BIBLIOGRAPHY

Source Texts

Target Texts

ANNEXES Error! Bookmark not defined.

INTRODUCTION

Capacitatea de a produce calambururi este o proprietate esențială a oricărei limbi naturale. Cercetarea interdisciplinară a demonstrat că jocurile de cuvinte sunt un mecanism lingvistic (aproape) universal ca omonimia, homofonia și paronimia, semn că textele scrise atât în limbi sintetice, cât și analitice pot găzdui mai mult de o interpretare pentru un anumit cuvânt sau sintagmă. Cu toate că lingvistica s-a aplecat adesea asupra ambiguității intralingvistice, studiul calamburului în contextul traducerii este totuși încă la început. Cele mai influente analize ale subiectului au fost derulate pe texte sacre și ficționale, respectiv pe traduceri lor, iar cele mai des întâlnite cercetări din sfera celor din urmă vizează cele mai problematice piese de teatru și sonete ale lui William Shakespeare din perspectiva traducerii jocurilor de cuvinte. Acest lucru nu constituie o surpriză, întrucât dramaturgul este unul dintre cei mai prolifici calamburiști din istoria literaturii universale, ale cărui jocuri de cuvinte F.A. Bather, de exemplu, le estimează a se ridica la un total de 1.062 specimene.

Cele licențioase au constituit obiectul unui puternic interes academic încă de la începuturile criticii shakespeariene de secol XVIII. Cu excepția câtorva voci însă, vasta răspândire a acestui procedeu lingvistic în sonetele și piesele dramaturgului a fost, în multe cazuri, aspru criticată sau i s-au căutat circumstanțe atenuante pe fond de pudibonderie, ignoranță sau chiar din pricina celor doi factori combinați. Dar, o analiză a evoluției discursului critic în raport cu acest specimen de limbaj shakespearian—puțin din perspectivă sincronică—nu ar fi completă fără o trecere în revistă a Marii Rocade a Vocalelor, a realităților socio-politice și culturale ale vremii dramaturgului, precum și a condiției industriei spectacolului în perioada elisabetană și iacobină.

Shakespeare s-a impus ca unul dintre cei mai populari dramaturgi ai Londrei într-o perioadă în care Engleza Modernă Timpurie suferea ceea ce Hotchkiss și Robinson descriu ca fiind „una dintre cele importante schimbări interne din istoria sa”—Marea Rocadă a Vocalelor. Așa cum bine sugerează numele, acest fenomen viza o serie de modificări aduse pronunției vocalelor lungi accentuate din limba engleză. Cu toate acestea, „în vremea lui Shakespeare, nu toate aceste ajustări s-au reflectat și în scris” (K. Johnson 230), ceea ce a dus la numeroase versiuni ortografice (Baugh and Cable 207). Tot în această perioadă au avut loc și împrumuturi masive din alte limbi și dialecte englezești, proces încurajat de emigrație și imigrație deopotrivă. Pe fundalul acestei „emergențe rapide de sinonime” (Adamczyk 2013a: 10) s-a produs o „diferențiere în uzul [cuvintelor], dar și de sens și conotație”. La rândul ei,

aceasta s-a dovedit „deosebit de favorabilă jocului de cuvinte” și deci misiunii lui Shakespeare de a satisface setea publicului său divers pentru calambur.

Dacă astăzi mersul la teatru este perceput ca o „preocupare elegantă” ” (Mularski, Modern Theatre section, para. 4), iar spectacolele ca „expresi[i] sofisticat[e] ale nevoii umane de bază . . . de a crea sens prin narațiune și metaforă, (Shalwitz, para. 3), în vremea lui Shakespeare, teatrul era o formă de divertisment de tipul bățăilor între cocoși și al hăituirilor urșilor de către câini. Când Shakespeare a devenit un nume în industrie, teatrele fuseseră deja strămutate dincolo de zidurile orașului pe considerentul oficial că ar fi putut constitui un potențial focar al unei alte crize epidemice de ciumă. Dacă nu ar fi avut, de fapt, un alt substrat decât acesta, o asemenea decizie ar fi fost unanim acceptată ca o precauție necesară. Relocarea teatrelor, în schimb, a marcat apogeul unei impresionante campanii anti-teatru conduse de Puritanii care criticau „gesturile lascive . . . [și] cuvintele licențioase” de pe scenă (qtd. in Glyn-Jones 269). Fie nu-și dădeau seama, fie ignorau faptul că lucrurile stăteau chiar invers: așteptările publicului dictau prezența lor și nu viceversa. Cu toate acestea, nimic nu sugerează că Shakespeare, cel puțin, le îndeplinea, așa cum sugerează Bridges, „cu condescendență și lipsă de respect pentru sine” (Wells 2010: 1).

În opera sa, jocul de cuvinte licențios își asumă o varietate de forme și dimensiuni, jucând în text și alte roluri decât cel de a satisface gusturile rafinate și populare. Așa se face că personajele lui Shakespeare se joacă cu omonimia, omofonia, paronimia și polisemia cuvintelor și a sintagmelor, în unele cazuri apărând în text doar unul dintre termenii implicați în calambur, iar în altele figurând în perechi (Delabastita 1993: 194). Potrivit lui Partridge, acestea pot fi clasificate în funcție de categoria de limbaj licențios din care fac parte: non-sexuale, homosexuale și cele sexuale (9-12; 13-18; 19-52). În ceea ce privește funcțiile lor, Niagolov sugerează că unele sunt menite să stârnească râsul, iar altele își „depășesc limitele obișnuite”, figurând în contexte tragice și moraliste (5). Totuși, aceste taxonomii sunt de o dată relativ recentă, întrucât timp de un secol, shakespeareologii au mers pe urmele Puritanilor.

Multe tentative au existat, în special în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, de a trece cu vederea, a cenzura sau a găsi circumstanțe atenuante pentru preferința dramaturgului pentru jocul de cuvinte licențios, iar exemplul cel mai elocvent în acest sens este ediția fraților Bowdler *The Family Shakespeare* [Shakespeare pentru familie], prin care au încercat și au reușit să transforme „texte clasice, dar problematice, în icoane de moralitate” (Miller 100) printr-o intervenție masivă asupra textului. Această ediție va da tonul unei campanii de cenzură care va dura aproape un secol, numele celor doi devenind între timp omonim cu toate

încercările de a adapta limbajul lui Shakespeare altor funcții și gusturi decât cele din perioada sa.

Redescoperirea vocabularului obscen al lui Shakespeare a avut loc în 1947, când Partridge a publicat *Shakespeare's Bawdy* [Obscenul la Shakespeare], volum ce a marcat o regăsire acestui aspect al stilului dramaturgului. Așa cum spune Williams, „Eric Partridge este cel mai reprezentativ autor pentru schimbarea de paradigmă resimțită după dezghețul criticii victoriene” (1996: 13). Chiar și așa, această nouă abordare a obscenului la Shakespeare a fost adoptată treptată, mărturie în acest sens stând primii cercetătorii, cu Partridge în frunte, care „au evitat franchețea fără perdea prin latinismele [utilizate]. . . pentru organele sexuale feminine ”(Wells 2010: 1). Alți patruzeci de ani aveau să mai treacă până când cercetătorii și-au asumat o poziție complet neutră vis-a-vis de acest aspect al stilului shakespeareian. O astfel de atitudine răzbate din *Dictionary of Shakespeare's Sexual Puns and Their Significance* [Dicționarul calambururilor sexuale ale lui Shakespeare și simbolistica lor], publicat în 1989 de Frankie Rubinstein. Între timp însă, România cultiva o relație mai complexă cu limbajul obscen lui Shakespeare. Nici în perioada comunistă, nici înainte de instalarea sa, nu s-a intervenit abuziv în mod voluntar asupra acestui registru al dramaturgului, sugerează un studiu realizat de Volceanov. Dimpotrivă chiar, căci în unele cazuri, —potrivit aceluiași studiu,— mai multe jocuri de cuvinte traduse depășesc cu mult gradul de obscenitate din textul-sursă. În afara acestor cazuri însă, există însă și multe specimene care s-au pierdut în traducere, căzând victime altor factori decât cenzura dictată politic (Volceanov 2005: 120). La cincizeci de ani de la ultima ediție completă a operei lui Shakespeare în limba română, George Volceanov a ținut o prelegere la Utrecht în care semnala nevoia ca studiile shakespeareiene românești să încerce să se alinieze la progresele înregistrate în această privință în contextul anglo-american.

Limite ale cercetărilor actuale

Traducerea în limba română a calambururilor obscene ale lui Shakespeare a fost abordată până acum, parțial și integral, în cinci articole: trei scrise de George Volceanov și două de Oana Tatu și Raluca Sinu, respectiv de Oana Tatu ca autor unic. Deși este posibil ca aceștia să nu fie primii cercetători români care au semnalat existența unui vocabular obscen și a unor calambururi licențioase în opera shakespeareiană, le datorăm însă, fără puțință de tăgadă,

aparitia interesului național pentru modul în care au fost redade aceste specimene lingvistice în limba română. Cu toate acestea, studiile lor se confruntă din capul locului cu o serie de limite, pentru care dimensiunea lor relativ redusă este responsabilă în primul rând.

Articolele lui Volceanov—„Bowdlerizing Shakespeare: Here, There and Everywhere” [Expurgarea lui Shakespeare: Aici, acolo, pretutindeni] (2005), „Appropriating Shakespeare through Translation” [Apropierea lui Shakespeare prin traducere] (2006) și „On Shakespeare’s Bawdy and Its Translation into Romanian” [Câteva considerații privind limbajul obscen al pieselor shakespeariene] (2012)—se concentrează mai mult pe tălmăcirea registrului obscen al lui Shakespeare în limba română. În aceste lucrări, el face referire la o analiză derulată în 2003 pe un eșantion de 306 cuvinte și sintagme licențioase aleatorii din 29 de piese și 2 poeme shakespeariene. Ceea ce a descoperit Volceanov este că 179 specimene au fost traduse semantic, 93 și-au pierdut substratul obscen și în 34 de cazuri, traducătorii par a fi depășit nivelul de vulgaritate din textul-sursă (2005: 120). Pe baza acestui studiu, cercetătorul a ajuns la concluzia că cenzurarea lui Shakespeare în spațiul românesc nu a făcut parte dintr-un plan mai amplu de cenzură impus de regimul comunist, ci este mai degrabă o consecință a factorilor obiectivi traducătorului ca fondul argotic redus al limbii române și lipsa accesului la materiale critice suplimentare, respectiv a determinantilor de natură subiectivă precum standardele morale ale traducătorului, aptitudinile sale discutabile sau statutul său politic (2005: 120; 2006: 210). În confirmarea teoriei sale vin afirmațiile Soniei Levițchi, soția regretatului Leon Levițchi, coordonatorul celei de-a doua integrale Shakespeare produse pe timpul regimului anterior, care într-un interviu oferit lui Volceanov confirmă faptul că traducătorii primei ediții publicate în această perioadă nu au fost presăși să livreze tălmăciri edulcorate ale operei sale și că autoritățile comuniste realizaseră că „Shakespeare este un nume prea mare pentru a fi cenzurat”.

Fără doar și poate, rezultatele studului său cantitativ și teoria rezultată sunt relevante și provocatoare întrucât vizează traducerea limbajului shakespearian obscen. Dar în absența mai multor detalii cu privire la literatura critică folosită, componența eșantionului de cuvinte și sintagme analizate și metodologia utilizată pentru paralelele duse între original și traduceri, studiul lui Volceanov este vulnerabil la obiecții cu privire la aplicabilitatea descoperirilor sale în contextul tălmăcirii calamburului shakespearian obscen în limba română. Pe de altă parte, articolul Oanei Tatu și al Ralucăi Sinu, “From Shakespeare to Sitcoms: Translating the Bawdy Wordplay” [De la Shakespeare la serialele de comedie: Traducerea jocului de cuvinte licențios] (2013), se bazează pe un eșantion ușor identificabil și o metodologie consacrată,

mai exact pe clasificarea calambururilor și pe colecția de strategii de traducere înaintate de Dirk Delabastita.

Tatu și Sinu sunt primele cercetătoare române care menționează și folosesc această metodologie într-un studiu al traducerii calambururilor în această limbă-țintă. Cu toate acestea, eșantionul lor de jocuri de cuvinte și traduceri din Shakespeare este mai degrabă limitat—8 calambururi din 7 piese, dintre care 5 sunt analizate doar într-o singură traducere din *Pericle* (44), *Henric al IV-lea, Partea 2*, *Regele Lear* (47), *Neguțătorul din Veneția* (48) și *Furtuna* (47). În cazul primelor două piese, traduse a doua oară în limba română abia în 2018 și 2016, absența lor din studiul lui Tatu și Sinu poate fi atribuită faptului că el le precede cu 3, respectiv 5 ani. Celelalte trei piese însă erau disponibile în traduceri multiple atunci când cei doi cercetători pregăteau acest articol. În procesul pregătirii eșantionului pentru prezenta teză, am descoperit încă 4 traduceri ale *Regelui Lear* și 5 pentru *Neguțătorul din Veneția* și *Furtuna*, disponibile în 2013, când studiul celor două a fost redactat. De asemenea, cele două cercetătoare nu fac diferența între traduceri bazate pe texte intermediare și original, ceea ce le dezavantajează substanțial pe cele din urmă în fața celor dintâi. Cât privește articolul al cărui autor unic este Tatu, “Crossing the Bridge: A Revisitation of the Concept of Translation Equivalence” [O revizitare a conceptului de echivalență în traducere] (2015), acesta se apleacă doar asupra instanțelor de joc de cuvinte shakespearean non-obscene și nu se bazează pe o metodologie consacrată în studiul traducerii calambururilor.

Prezenta lucrare nu intenționează să discrediteze studiile mai sus menționate. Dacă acestea nu ar fi fost disponibile, teza de față nu ar fi beneficiat de precedentele necesare pentru a formula ipoteze și întrebări relevante. Trebuie ținut însă cont de faptul că vin cu anumite limite pe care prezenta lucrarea încearcă să le depășească. În testarea teoriilor propuse, prezentul studiu se bazează pe o metodologie clară, devenită deja tradiție în analiza traducerii jocurilor de cuvinte, un eșantion generos de calambururi din texte-sursă și țintă, supunând analizei doar acele tălmăciri după Shakespeare care provin din original.

Scopul, întrebările și ipotezele cercetării

Prezenta teză urmărește să vină în completarea studiilor existente ale traducerii românești a jocurilor de cuvinte obscene din opera lui William Shakespeare și să depășească limitele lor, să supună analizei noi ipoteze și propunând noi alternative de tălmăcire pentru cele mai problematice și recurente calambururi licențioase ale dramaturgului. Obiectivul ei principal este acela de a oferi o perspectivă amplă asupra subiectului, a încuraja cercetările viitoare în acest domeniu de studiu și să aducă plus valoare oricărui demers științific derulat în acest areal geografic cu privire la traducerea jocului de cuvinte, în alte contexte decât opera lui Shakespeare. În acest sens, lucrarea de față își propune să testeze două ipoteze și să ofere răspunsuri practice la trei întrebări specifice temei.

Teoriile explorate postulează că (1) înaintea analizei desfășurate de Volceanov în 2003, nu există discuții critice despre limbajul obscen shakespeareian și/sau calambururile sale licențioase în literatura română de specialitate și că (2) rezultatele analizei sale cantitative nu se aplică neapărat în contextul traducerii jocurilor de limbaj shakespeareiene în limba română. Prima ipoteză a fost formulată pe baza faptului că niciunul dintre studiile existente pe subiect nu menționează existența unor alte analize sau critici similare cu privire la acest aspect al limbajului shakespeareian și/sau la traducerea sa. Selectarea celei de-a doua teorii se bazează pe chiar funcția acestui tip de joc de cuvinte în istoria teatrului elisabetan. Artele și teatrul mai ales se bucurau de mult sprijin din partea nobilității engleze renascentiste, dar nu se poate același lucru despre critici; presiunea din partea Puritanilor a împins teatrele la marginea Londrei, unde se duceau lupte între câini și urși și operau casele de toleranță, pe considerentul neoficial că promovau un stil de viață trândav și promiscuu. Fie nu realizau, fie nu le păsa că situația stătea de fapt invers: piesele din acea perioadă își trăgeau inspirația din cotidian și nu viceversa. Așadar, utilizarea masivă a unui limbaj ludic obscen reprezenta pentru Shakespeare atât o strategie de a eluda codul moral strict al societății sale, dar și un procedeu dramatic de un mare potențial, prin care putea capta atenția spectatorului și satisface în același timp așteptările audienței sale diverse. Dat fiind că scriitorii români care activau sub regimul comunist apelau la mijloace similare, șansele ca traducătorii lui Shakespeare din această perioadă să fi tălmăcit eficient jocurile de cuvinte de acest tip din opera sa sunt semnificativ mai mari decât în cazul limbajului său explicit.

În ceea ce privește întrebările de cercetare ale tezei de față, acestea sunt legate de (a) descoperirea tipurilor de registru obscen și jocuri de limbaj licențioase cu șansele cele mai mici și cele mai mari de a reapărea în traduceri românești după Shakespeare produse înainte de 1945, în perioada comunistă și după 1989; (b) compararea celor două ediții complete românești ale operei lui Shakespeare și anume „ESPLA” [Editura de Stat pentru literatură și artă] coordonată de Mihnea Gheorghiu (1955-1963) și „Univers” de Leon Levițchi (1982-1991); (c) descoperirea unor condiții preliminare de traducere eficientă a jocurilor de cuvinte, altele decât familiarizarea cu textul-sursă, fundalul socio-cultural al scriitorului și o cunoaștere aprofundată a limbilor sursă și țintă; (d) analizarea măsurii în care acestea sunt aplicabile în practică. În ceea ce privește prima întrebare, studiul pornește de la presupunerea că traduceri produse în cele trei perioade cronologice reflectă disponibilitatea și diferitele grade de acces la materiale critice suplimentare dedicate acestei instanțe de utilizare a limbii shakespeariene de care se bucurau traducătorii care operau atunci.

Este de așteptat ca traduceri lansate înainte de 1947, când *Shakespeare's Bawdy* a lui Eric Partridge, primul dicționar al vocabularului obscen al dramaturgului a fost publicat, să prezinte cel mai mic procentaj de traduceri eficiente. Pe baza analizei derulate de Volceanov în 2003 cu privire la traducerea limbajului licențios, am presupus că traduceri din perioada comunistă afișează o frecvență mai mare de tălmăciri fidele ale jocurilor de cuvinte. În sfârșit, despre traduceri produse după 1993, anul în care Dirk Delabastita a publicat *There's a Double Tongue*, un studiu de referință al traducerii calambururilor obscene și non-obscene hamletiene, am considerat că ele prezintă cea mai mare incidență de jocuri de cuvinte vulgare reproduse eficient, datorită accesului fără precedent al traducătorilor la resurse care tratează limbajul obscen al lui Shakespeare și la exemple de bună practică traductologică în acest sens.

În ceea ce privește cea de-a doua întrebare, prezenta teză pleacă de la ipoteza că ediția „Univers” marchează un avans semnificativ în ceea ce privește traducerea eficientă a jocurilor de cuvinte licențioase în raport cu proiectul anterior „ESPLA”. Această conjectură se bazează pe afirmațiile Iuliei A. Milică conform cărora „deschiderea [către Occident] începută la mijlocul anilor '60 este mai evidentă în anii '70 - '80” (33), când cea dintâi menționată ediție a fost publicată și că aceasta „afișează o deschidere [fără precedent] față de critica străină” (34), spre deosebire de „ESPLA”, care a modelat discursul shakespearian după ideologia estetică marxist-leninistă și discursul propagandistic care domina atunci piața de carte și traduceri. A treia întrebare a lucrării de față postulează absența unei colaborări peste timp între traducătorii lui Shakespeare din cele trei perioade cronologice, ceea ce lucrează în detrimentul traducerii

fidele a calamburului, având în vedere feluritele constrângeri la care sunt supuși traducătorii de obicei. Prezentul studiu pornește de la presupunerea că traducătorii români nu cunosc, de cele mai multe ori, soluțiile de traducere oferite de colegii lor în tălmăcirile anterioare ale pieselor pentru care pregătesc noi traduceri. Deși acest fenomen ar putea să nu fie observat atât de frecvent în cazul traducătorilor care activează în cadrul aceluiași proiect de traducere, dat fiind că el presupune o abordare holistică a operei lui Shakespeare, probabilitatea unui nivel scăzut de familiarizare cu traducerile oferite în alte ediții sau în traduceri individuale se crede că va fi destul de ridicată.

Metodologie și eșantion

Teza de față cade în sfera pragmaticii cognitive și a traductologiei. Abordarea subiectului este interdisciplinară, bazându-se pe concepte, cadre și instrumente precum istoriografia și sociologia—folosite pentru cartografierea recepției operei lui Shakespeare în diferite locuri și perioade de timp; lingvistică istorică—în investigarea relației dintre engleza lui Shakespeare și particularitățile jocului său de cuvinte; semantică și pragmatică—în examinarea calambururilor licențioase în contextul operei dramaturgului și în textele-țintă; *close reading*—în analizele calitative ale traducerilor românești după cele mai recurente și problematice jocuri de cuvinte obscene; și *distant reading*—în secțiunea de studii cantitative ale tezei de față, care se concentrează pe descoperirea categoriilor de limbaj obscen și calambur cu cea mai mare sau mai mica probabilitate de a reapărea în traducerile românești după Shakespeare din cele trei perioade cronologice.

Pentru a îndeplini obiectivele de cercetare discutate în secțiunea precedentă, teza se bazează pe două taxonimii ajustate ale limbajului obscen și calamburului, concepute în 1947 de către Eric Partridge, respectiv Dirk Delabastita în 1993. În *Shakespeare's Bawdy*, primul autor identifică trei tipuri de limbaj obscen în opera dramaturgului—non-sexual, homosexual și sexual. După pregătirea eșantionului de jocuri de cuvinte din textele-sursă, aceste clase de limbaj obscen au fost împărțite în 19 categorii semantice mai restrânse, după cum urmează: organul masculin, organul feminin, dorință sexuală, promiscuitate, act sexual, încornorare, adulter, homosexualitate, industria sexului, prostituție, proxenetism (matroane), proxenetism (codoși), clienții industriei sexului, sifilis, partea dorsală, flatulență, toaletă, funcții corporale și sarcasm obscen (care este vulgar dar non-sexual ca cele 4 clase de limbaj obscen care îl

preced). Clasificarea jocurilor de cuvinte distinge, bazându-se pe dihotomia vertical-orizantal a lui Delabastita, între jocurile de cuvinte care apar o dată în cadrul unui fragment de text și se bazează pentru efect pe confruntarea *in absentia* a celor doi termeni implicați în calambur și cele în cazul cărora porțiunea de text conține ambii membrii ai perechii de joc de cuvinte.

În ceea ce privește metodologia de critică a traducerilor, aceasta combină strategiile de tălmăcire ale lui Delabastita, respectiv Tien Suk Sunny. Primele a fost publicate în volumul *There's a Double Tongue* publicat în 1993 de Delabastits, în urma unei analize la care au fost supuse tălmăcirile în limbile germană, olandeză și franceză ale jocurilor de cuvinte obscene și non-obscene din *Hamlet*, iar cel de-al doilea set de tehnici este o variantă a strategiilor lui Delabastita de traducere a calamburului, modificată cu scopul de a evalua tălmăcirea jocurilor de cuvinte obscene din sonetele shakespeariene în limba engleză. Metodele de tălmăcire cu care au fost echivalate produsele de traducere românești se bazează cu precădere pe cel de-al doilea set de strategii, cu câteva aditii din primul amintit: 1.1. (calambur obscen tradus prin calambur obscen cu ambele sensuri din textul-sursă), 1.2. (joc de cuvinte licențios tradus prin joc de cuvinte licențios cu ambele sensuri diferite de cele din textul-sursă) și 3 (non-joc de cuvinte non-obscen printr-un calambur licențios) devine aici PUN > PUN BAWDY, în timp ce atunci când se folosesc tehnici editoriale precum notele de subsol sau notele finale și ceea ce Delabastita numește „punoids”, adică figurile de stil înrudite cu jocul de cuvinte, sunt incluse în strategia de traducere OTHERS. Întrucât teza de față se concentrează asupra modului în care jocurile de cuvinte obscene sunt transpuse într-o altă limbă, este de un interes mai redus pentru noi dacă semnificațiile calamburului-sursă se schimbă în traducere sau dacă traducătorul contrabalansează incapacitatea sa de a reda sensurile jocului de limbaj original prin introducerea de noi înțelesuri licențioase sau dacă transformă în calambururi cuvinte din textul-sursă care nu se califică drept jocuri de limbaj. În ceea ce privește calmabururile traduse prin alte figuri de stil, ingeniozitatea lor este comentată în secțiunea de studii calitative a studiului, dar în contextul celor cantitative, astfel de soluții au fost apreciate ca fiind cu caracter compensatoriu, la fel ca cele ce vizează explicarea jocului de cuvinte netradus. Acest lucru se datorează faptului că, în această secțiune, se pune exclusiv accentul pe frecvența acelor metode de traducere care fie reproduc, fie pierd caracterul ludic și/sau substratul obscen din original.

În vederea obținerii eșantionului de jocuri de cuvinte-sursă, s-au utilizat edițiile individuale Shakespeare publicate în cadrul editurii de sub tutela RSC [Royal Shakespeare Company], adnotate de Eric Rasmussen și Jonathan Bate. Specimenele astfel descoperite au

fost mai apoi confruntate cu explicațiile oferite în alte ediții Shakespeare reputate ca Oxford, Arden și Cambridge. Motivul principal care a motivat acest proces de selecție este faptul că edițiile RSC sunt ultimele apărute până în prezent și că se bazează pe cele mai recente studii de limbaj ludic licențios shakespeareian. *Dictionary of Shakespeare's Sexual Puns and Their Significance* al lui Frankie Rubinstein și *Filthy Shakespeare* [Shakespeare cel grosolan] al lui Pauline Kiernan, care până azi sunt singurele glosare de calambururi obscene shakespeareiene, nu au fost folosite ca surse primare în acest sens din pricina recenziilor negative primite din partea unor voci cu rezonanță în domeniu, ale căror obiecții sunt reproduse în prologurile studiilor calitative și cantitative din lucrarea de față. Ce a rezultat în urma confruntării edițiilor Shakespeare menționate mai sus este un total de 673 jocuri de cuvinte, dintre care 113 vizează organul masculin, 74 organul feminin, 22 dorința sexuală, 236 actul sexual, 16 încornorarea, 13 adulterul, 8 homosexualitatea, 3 industria sexului, 57 prostituția, 3 proxenetismul (matroanele), 5 proxenetismul (codoșii), 14 clienții industriei sexului, 23 sifilisul, 10 partea dorsală, 4 flatulența, 3 toaleta, 8 funcțiile corpului și 3 sarcasmul vulgar. Trebuie menționat însă faptul că studiul se concentrează exclusiv pe traducerea calambururilor din cele 37 piese shakespeareiene canonice.

Pentru a identifica traducerile românești existente ale acestor piese, „Index of Translations and Adaptations” [Indexul traducerilor și adaptărilor] al lui Alexandru Duțu, inclus la finalul monografiei *Shakespeare in Rumania* [Shakespeare în România] (221-229), s-a dovedit a fi o sursă de încredere în vederea descoperirii traducerilor publicate înainte de 1964, cu excepția unei traduceri din *All's Well That Ends Well—Toate bune la sfârșit—*, despre care autorul menționează că a fost publicată de Fundația pentru literatură și artă în 1945. Anul de publicare și editura par să indice faptul că Dragoș Protopopescu ar fi fost autorul acestei traduceri, dar multe dintre tălmăcirile sale s-au pierdut la mijlocul anilor 1940, când au fost cenzurate și interzise a mai figura în bibliotecile publice pentru a pregăti terenul pentru ediția Shakespeare aprobată de Partidul Comunist nou instaurat la acea vreme. Când privește traducerile publicate după apariția monografiei lui Duțu, am folosit în principal catalogul online al Bibliotecii Academiei Române. Dat fiind că legile în vigoare solicită fiecărui scriitor și traducător să depună un exemplar al lucrărilor lor în arhivele acestei biblioteci, s-a considerat că, în absența unui index actualizat al tălmăcirilor după Shakespeare, acest catalog online este sursa cu cel mai ridicat nivel de încredere cu privire la ultimele traduceri shakespeareiene apărute. Pe baza acestor două surse, s-au identificat 156 traduceri și 2,792 tălmăcirii ale jocurilor de cuvinte-sursă. Anexele de la 1 la 37 le reunesc cu

omoloagele lor din textele-sursă în ordine cronologică. În cazul în care traduceri din „ESPLA” și „Univers” coincid, s-a reprodus tălmăcirea din ediția din urmă întrucât aceasta menționează Actul și scena în colțul din stânga sus al paginii, ceea ce simplifică substanțial identificarea echivalentelor jocurilor de cuvinte-sursă. Când privește traduceri multiple ale aceluiași traducător pentru aceeași piesă, Anexele reproduc toate aceste tălmăciri doar în măsura în care traduceri calambururilor diferă.

Structura tezei

Prezenta teză este structurată în șase părți, prima analizând factorii subiectivi și obiectivi care au influențat predilecția lui William Shakespeare pentru calambururile licențioase și receptarea lor critică în Anglia și România. Următoarele două oferă o panoramă deopotrivă sincronică și diacronică a evoluției studiilor academice cu privire la jocul de limbaj și potențialul său de traducere, a patra urmărește taxonomiile de registru licențios, calambur și strategiile de traducere elaborate în vederea evaluării tălmăcirii jocurilor de cuvinte obscene shakespeariene. Când privește secțiunile dedicate studiilor de caz, a cincea înaintea o serie de analize calitative și cantitative ale jocurilor de cuvinte licențioase din edițiile colective și individuale românești produse în perioada precomunistă, comunistă și postcomunistă. Specimenele de calambur pentru care nu s-a găsit până acum o traducere eficientă reapar în a șasea parte, care oferă zece alternative de tălmăcire și sugestii de îmbunătățire a traducerilor existente.

Primul capitol, intitulat „William Shakespeare’s Bawdy Wordplay: Triggers and Critical Reception” [Calambururile licențioase ale lui William Shakespeare: Factori de apariție și receptare critică], postulează că utilizarea frecventă de calambururi licențioase în opera dramaturgului se datorează unui cumul de factori subiectivi și obiectivi. Cei dintâi sunt analizați în Subcapitolul 1.1. „Subjective Triggers of Shakespeare’s Predilection for Bawdy” [Factori subiectivi ai predilecției lui Shakespeare pentru limbajul obscen], unde se avansează ipoteza că anumite elemente biografice din anii petrecuți de dramaturg în Stratford-upon-Avon și Londra indică o înclinație predilectă pentru limbajul obscen. Subcapitolul 1.2., intitulat „Objective Triggers of Shakespeare’s Predilection for Bawdy Wordplay” [Factori obiectivi ai predilecției lui Shakespeare pentru calamburul licențios], pleacă de la teoria că particularitățile limbii engleze moderne timpurii, statutul privilegiat al jocului de cuvinte în

panteonul retoric al Renașterii și presiunile exercitate de membrii și clienții industriei spectacolului au contribuit decisiv la (supra)saturarea operei shakespeariene cu calambururi obscene. Subcapitolul 1.3., „Critical Reactions to Shakespeare’s Bawdy Wordplay in England” [Reacții critice la jocurile de cuvinte licențioase ale lui Shakespeare în Anglia], urmărește turnura în atitudinea critică vis-a-vis de caracterul estetic al limbajului licențios al dramaturgului în general și al jocurilor sale de cuvinte obscene în particular, care a avut loc la jumătate de secol după moartea sa și care a culminat cu publicarea ediției drastic expurgate a lui Thomas și Henrietta Bowdler, *The Family Shakespeare* [Shakespeare pentru familie]. Subcapitolul 1.4., „Critical Reactions to Shakespeare’s Bawdy (Wordplay) in Romania” [Reacții critice la (jocurile de cuvinte) licențioase ale lui Shakespeare în România], explorează receptarea registrului obscen și a jocurilor de cuvinte licențioase ale dramaturgului în arealul românesc, de la primul articol de popularizare dedicat lui Shakespeare și până la recenziile ultimei ediții românești a operei shakespeariene. În afara faptului că investighează factorii subiectivi și obiectivi care au dus la apariția predilectiei dramaturgului pentru jocul de cuvinte obscen, acest capitol scoate în evidență sectoarele de aliniere relativă a gândirii critice autohtone cu privire la limbajul licențios și calambururile obscene ale dramaturgului cu discursul englez pe această temă, semnalând totodată nevoia imperioasă a unui studiu complex al traducerii acestui fenomen de limbă.

Capitolul al doilea, intitulat „A Theoretical Framework of Wordplay” [Un cadru teoretic al jocului de limbaj], se concentrează pe clarificarea conceptului de calambur. Subcapitolul 2.1., „The Fuzziness of Ambiguity, Vagueness, Equivocation, and Wordplay” [Neclaritatea conceptelor de ambiguitate, vag, echivoc și joc de cuvinte], compară fenomenul studiat în raport cu aspectele universale de limbă cu care este adesea asociat și confundat. Următorul subcapitol, „Towards a Definition of Wordplay” [În căutarea unei definiții a calamburului], cartografiază evoluția discuțiilor teoretice pe tema jocului de cuvinte, care au culminat cu teoriile moderne ale fenomenului studiate în Secțiunea 2.2.2., intitulată „Modern Theories and Conceptualisations of Wordplay” [Teorii și conceptualizări moderne ale calamburului]. Ultimul subcapitol, „Wordplay Classifications” [Clasificări ale jocului de cuvinte], oferă o perspectivă cronologică a celor mai importante încercări de categorisire a calamburului, pe baza cărora se bazează clasificările din Secțiunea 2.3.2., „Modern Taxonomies of Wordplay” [Taxonimii moderne ale jocului de cuvinte]. Scopul principal al acestui capitol este acela de a urmări dezvoltarea calamburului ca temă de interes teoretic de

sine stătător și de a reuni contribuții timpurii și recente în acest sens, arareori aduse laolaltă într-un singu studiu al fenomenului.

Capitolul al treilea, „The (Un)Translatability of Wordplay: Translation Theories and Strategies” [(In)traductibilitatea jocului de cuvinte: Teorii și strategii de traducere], discută diverse perspective teoretice asupra potențialului calambururilor de a fi transpuse în alte culturi și limbi decât cele în care au fost concepute inițial. Subcapitolul 2.1., intitulat „Translational and Transnational Perspectives on Wordplay (Un)Translatability” [Perspective de traducere și transnaționale asupra (in)traductibilității jocurilor de cuvinte], este dedicat celor mai extreme și moderate viziuni cu privire la intraductibilitatea calambururilor, cele din urmă deschizând calea teoriei discutate în Secțiunea 3.1.2., potrivit căreia traductibilitatea jocului de limbaj ar trebui văzută ca un continuum mai degrabă decât ca o dicotomie. Subcapitolul 3.2., „An Overview of Wordplay Translation Theories” [O panoramă a teoriilor de traducere a calambururilor], explorează trei abordări diferite ale tălmăcirii jocurilor de cuvinte, care se bazează pe cele mai importante teorii de traducere concepute până acum—opозиția lui Eugene Nida între echivalența formală și cea funcțională, teoria relevanței a lui Dan Sperber și Deirdre Wilson, respective teoria *skopos* a lui Hans Vermeer. Obiectivul acestui capitol este acela de a cartografia evoluția discuțiilor teoretice pe tema (in)traductibilității calambururilor și de a scoate în evidență multitudinea de argumente critice aduse în favoarea potențialului lor de traducere de către cele mai repute voci din domeniu.

Capitolul al patrulea, intitulat „William Shakespeare’s Bawdy Wordplay: Taxonomies and Translation Strategies” [Calambururile licențioase ale lui William Shakespeare: Taxonomii și strategii de traducere] se constituie ca o continuare a celui de-al doilea și al treilea capitol, în sensul că investighează clasificările de jocuri de limbaj (Subcapitolul 4.2., „Anachronistic and Modern Classifications of Shakespeare’s Wordplay” [Clasificări anacronistice și moderne ale calambururilor shakespeariene]) și strategiile de traducere (Subcapitolul 4.3., “Competence Models for the Translation of Shakespeare’s Wordplay” [Cadre tehnice de traducere a jocurilor de cuvinte shakespeariene]) care se bazează pe taxonomiile discutate anterior și pe teoriile de traducere elaborate ca urmare a analizei tălmăcirilor acestor instanțe de limbaj shakespearian. Subcapitolul 4.1., „Representations of ‘Bawdy’ in Shakespeare’s Works” [Manifestări ale obscenului în opera lui Shakespeare], analizează ceea ce Eric Partridge înțelege prin „obscen” în opera dramaturgului și cum se manifestă acest registru în opera dramaturgului. Scopul principal al acestui capitol este acela

de a introduce clasificările limbajului licențios și ale jocului de cuvinte care stau la baza cadrului teoretic ajustat utilizat în lucrarea de față.

Capitolul al cincilea, “Qualitative and Quantitative Studies of the Romanian Translations of Shakespeare’s Bawdy Wordplay” [Studii calitative și cantitative ale traducerilor românești după jocurile de cuvinte licențioase ale lui Shakespeare], aduce laolaltă cele nouăsprezece categorii de limbaj obscen identificate în urma unei diviziuni mai amănunțite a eșantionului de calambururi-sursă, după cum urmează: organe sexuale masculine și feminine (Subcapitolul 5.1.)—organul masculin, organul feminin; actul sexual heterosexual și homosexual (Subcapitolul 5.2.)—act sexual, homosexualitate; adulter și promiscuitate (Subcapitolul 5.3.)—dorință sexuală, promiscuitate, încornorare, adulter; industria sexului și boli venerice (Subcapitolul 5.4.)—industria sexului, prostituție, proxenetism (matroane), proxenetism (codoși), clienții industriei sexului, sifilis; funcții ale corpului (Subcapitolul 5.5.)—partea dorsală, flatulență, toaletă, funcții ale corpului și sarcasm licențios. Studiile calitative întreprinse în acest capitol se concentrează pe cele mai problematice și mai recurente jocuri de cuvinte shakespeariene. În încercarea de a o obține o perspectivă cognitiv-pragmatică asupra procesului lor de traducere, am urmărit să descoperim premisele unei tălmăciri eficiente, altele decât familiarizarea cu textul-sursă, contextul cultural și socio-politic al autorului, respectiv cunoașterea avansată a limbilor-sursă și țintă. Subcapitolul 5.8., “Wordplay in Collective Editions and Individual Translations” [Calambururi în ediții colective și traduceri individuale] debutează cu un studiu al factorilor socio-politici care ar fi putut avea un impact asupra traducerii jocurilor de cuvinte obscene care apar în cea mai tradusă piesă de teatru shakespeariană în limba română și anume *Hamlet*. Secțiunile următoare supun testului concluziile preliminare ale acestui subcapitol prin compararea strategiilor de traducere utilizate în cele patru ediții românești Shakespeare produse până în prezent, între ele și cu alte traduceri individuale publicate în aceleași perioade. Subcapitolele 5.9.1. și 5.9.2. vizează identificarea categoriilor de registru obscen și calambur care au cele mai mari și mai mici șanse de a reapărea în traducerea românească din trei perioade cronologice diferite—înainte de 1945, anul în care a început campania de cenzură sovietică, în timpul guvernării comuniste, și după 1989, anul în care fostul regim s-a prăbușit. Ceea ce aceste analize cantitative și-au propus să ilustreze este modul în care traducerile românești după Shakespeare reflectă nu numai nivelul de disponibilitate și accesibilitate de atunci la materialele critice suplimentare dedicate acestui subiect, dar și anxietățile sociale și fundalul politic al perioadelor în care au fost produse. De asemenea,

analizele efectuate demonstrează cum rezultatele studiilor realizate în străinătate cu privire la traducerea calambururilor în contextul audiovizualului se suprapun cu cele care urmăresc aceleași aspect de limbă, dar în tălmăcirea unui autor mult îndepărtat cronologic de epoca prezentă.

Capitolul al șaselea, “Translation Alternatives and Suggestions for Improving Existing Renditions” [Alternative de traducere și sugestii pentru îmbunătățirea tălmăcirilor existente], explorează modul în care rezultatele celor două capitole anterioare pot contribui la o rată mai mare de eficiență în traducerea limbajului licențios și a calambururilor care folosesc acest registru. Subcapitolul 6.1. propune variante revizuite de traducere pentru opt jocuri de limbaj-sursă care, după cum s-a arătat în secțiunea de studii calitative a studiului de față, nu au fost traduse eficient în limba română până în prezent. În Subcapitolul 6.2., se oferă tălmăcirii noi pentru două calambururi bilingve care până acum au fost reproduse fără a fi traduse propriu-zis în limba română. Fiecare studiu de caz este acompaniat de o privire deconstructivistă asupra procesului de luare a deciziilor care a dus la produsul final de traducere. Prin faptul că se folosesc tălmăcirii existente deja ca schelet pentru traduceri noi, capitolul acesta își propune să evidențieze cum, într-un număr surprinzător de mare de cazuri, tălmăcirile noi nu modifică decât într-o mică măsură pe cele vechi.

CONCLUZII

Studiul de față asupra traducerii în limba română a jocurilor de limbaj obscen shakespeariene completează și îmbunătățește cercetarea existentă pe această temă în următoarele moduri: (1) este prima încercare de a descoperi discuții critice românești cu privire la registrul licențios și calambururile obscene în opera lui Shakespeare; (2) se bazează pe un eșantion cuprinzător de 673 jocuri de limbaj-sursă, 2.792 traduceri ale acestora și 156 traduceri după piesele lui Shakespeare; (3) propune un cadru metodologic modificat, care se bazează pe modele anterioare cu autoritate în domeniu—taxonomia calambururilor verticale și orizontale oferită de Delabastita, strategiile de traducere modificate ale lui Tien, clasificarea registrului obscen shakespearian propusă de Partridge; (4) analizează impactul factorilor subiectivi și obiectivi traducătorului asupra tălmăcirii jocurilor de limbaj licențioase al lui Shakespeare; (5) propune un studiu detaliat al traducerii celor mai recurente sau problematice calambururi obscene shakespeariene în limba română; (6) duce paralele la cele patru ediții românești ale operei lui

Shakespeare publicate până acum, comparându-le unele cu celelalte și în raport cu traduceri individuale tipărite în timpul aceluiași perioade cronologice; (7) oferă o ierarhie a categoriilor de registru licențios și calambur care au cele mai mari și mai mici șanse de a supraviețui tălmăcirii în limba română în trei perioade cronologice diferite— perioada precomunismă, comunistă și post-comunistă; și (8) propune alternative de traducere sau sugestii pentru îmbunătățirea tălmăcirilor existente în cazul a zece dintre cele mai recurente sau problematice jocuri de cuvinte shakespearice licențioase.

Una dintre ipotezele majore supuse testului în această teză este absența unor comentarii critice autohtone cu privire la jocurile de cuvinte obscene ale lui Shakespeare și traducerea lor în limba română. Analizând monografiile și lucrări colective scrise sau coordonate de renumiți shakespearologi și traducători români ai lui Shakespeare ca Alexandru Duțu, Dan Grigorescu și Leon Levițchi, am descoperit că această ipoteză este invalidată de chiar primul articol promoțional dedicat dramaturgului, *Şakespear* [Shakespeare], publicat de Cezar Bolliac în 1863, unde criticul, inspirat de Victor Hugo și alți apologiști contemporani sau nu Shakespeare, observă cum dramaturgul „este deopotrivă înalt în tragic, comic și fantastic; greșalele sale erau ale epocii sale, iar nu ale lui (qtd. în Grigorescu 49). Aceeași analiză a scos la iveală faptul că prima critică a traducerii registrului și jocului de limbaj licențioase ale lui Shakespeare a apărut patruzeci și patru de ani mai târziu, în 1907, când Garabet Ibrăileanu, un admirator al dramaturgului și fervent susținător al traducerii sale în limba română, critică tălmăcirea lui Haralamb Lecca după *Romeo și Julieta*, observând cum traducătorul „rezum[ă] acel[e] *concetti*, adesea de un gust îndoielnic pentru moderni, dar caracteristice lui Shakespeare,” optând să interfereze cu textul-sursă și să-l domesticească. Lui Ibrăileanu, Julieta lui Lecca îi „apare ca o eroină din *Noaptea furtunoasă*, dar dementă . . . o suburbiană din București care a luat cîmpii (479-481, emfază în original). Investigațiile derulate în această secțiune au arătat că *interesul autohton pentru registrul obscen shakespearian și jocurile de cuvinte bazate pe acesta precedă prelegerea lui George Volceanov din 2003 de la Utrecht, socotită anterior ca fiind prima încercare de a atrage atenția critică asupra acestor aspect de vocabular din opera dramaturgului.*

O altă teorie supusă investigației în studiul de față a fost concluzia lui Volceanov potrivit căreia traducerile românești ale cuvintelor și sintagmelor obscene shakespearice din perioada comunistă nu sunt produsul vreunei tentative exterioare de a le cenzura. Am procedat astfel la evaluarea impactului factorilor obiectivi și subiectivi traducătorului asupra tălmăcirii calambururilor licențioase ale lui Shakespeare, acordând o atenție specială traducătorilor care

au activat în perioada pre-comunistă și comunistă. Studiul de față a demonstrat că factorii socio-politici și subiectivi pot exercita o influență semnificativă nu numai asupra procesului de traducere, ci și asupra evaluării rezultatului său. Două cazuri ilustrează cel mai bine această concluzie: traducerile lui Dragoș Protopopescu și Adolphe Stern. În Secțiunile 5.2. și 5.8.1., am constat că afinitățile de extremă dreapta afișate de cel dintâi într-o perioadă în care stânga începuse să se impună agresiv și dependența acestuia față de edituri deținute de regaliție au dus nu numai la moartea sa prematură și la interzicerea ulterioară a traducerilor sale din bibliotecile publice, ci și la o abordare intervenționistă a textului shakespearian. Tălmăcirea lui Protopopescu după *Hamlet* este singura dintre cele unsprezece disponibile în care se expurgă două schimburi de replici între Hamlet și Ofelia, dar și alte două fragmente, câte unul aparținând fiecăruia dintre cele două personaje. Compararea celor nouă traduceri ale lui Protopopescu care au supraviețuit fostului regim cu cele produse de trei dintre cei mai prolifici traducători timpurii ai lui Shakespeare—frații Ghica și Adolphe Stern—a arătat că incidența calambururilor licențioase în traducerile sale este doar cu 6% mai mare decât în ale lui Stern. Acest rezultat, împreună cu rata mai mare de traduceri realizate prin strategia PUN > NON-PUN BAWDY în tălmăcirile lui Stern, vine să susțină teoria Danielei M. Marțole potrivit căreia recenziile acestui traducător au suferit de pe urma prejudecăților etnice. *Faptul că Stern, de formație avocat, a recreat aproape la fel de multe calambururi obscene ca Protopopescu, profesor universitar de limbă engleză care a activat la aproape șaiszeci de ani diferență, demonstrează nivelul de familiaritate ridicat al lui Stern cu jocurile de limbaj licențioase shakespeariene și registrul obscen al dramaturgului, aspecte pe care criticii săi contemporani le trec cu vederea datorită originilor sale evreiești și lipsei studiilor sale în materie de limbă engleză.*

În schimb, edițiile „ESPLA” și „Univers” par să nu fi fost la fel de vulnerabile la factorii externi limitativi. Prezentul studiu nu confirmă și nu invalidează analiza derulată în 2003 de Volceanov. Într-adevăr, în comparație cu tălmăcirile lui Protopopescu, traducerile realizate în cadrul proiectului „ESPLA” prezintă un număr mai mare de cazuri de jocuri de limbaj-sursă reproduse eficient și de calambururi traduse prin strategiile PUN > NON-PUN INNOCENT și PUN > ZERO. „Univers”, ediția comunistă ulterioară, care a căutat să îl despartă pe Shakespeare de paradigma marxist-leninistă impusă de „ESPLA”, nu aduce îmbunătățiri majore în ceea ce privește traducerea calambururilor licențioase. Cu toate acestea, *faptul că scade incidența de jocuri de cuvinte traduse non-obscen și crește frecvența de calambururi tălmăcite prin strategiile PUN > PUN BAWDY și PUN > NON-PUN BAWDY*

este în concordanță cu teoria lui Milică privind relaxarea paradoxală a cenzurii în mijlocul celei mai aspre perioade din regimul lui Nicolae Ceaușescu (33-34), dar aceste schimbări nu sunt suficient de mari pentru a demonstra dincolo de orice îndoială rezonabilă că aceste două ediții nu au fost supuse forțat unui proces de reducere sau moderare a acestor aspecte de limbă. Analiza derulată pe traduceri produse de Dan A. Lăzărescu, Nicolae Ionel și de traducătorii ultimului proiect Shakespeare validează însă criticile lui George Volceanov aduse cunoștințelor de limbă engleză discutabile ale lui Lăzărescu, întrucât tălmăcirile sale prezintă cea mai mare pondere de jocuri de cuvinte obscene traduse prin strategiile PUN > NON-PUN INNOCENT și PUN > ZERO.

Pentru a afla cum s-au comportat diferite categorii de limbaj obscen și calambur atunci când au fost traduse în limba română în trei perioade cronologice diferite, am întreprins o serie de analize cantitative. Acestea au căutat să răspundă celei de-a treia întrebări a studiului de față, care se referă la clasele de registru licențios și jocuri de limbaj care prezintă cele mai ridicate și mai scăzute șanse de a reapărea în traduceri românești după Shakespeare. În urma acestor studii, am constatat că, *dintre cele nouăsprezece tipuri de registru obscen descrise în introducere, actul sexual, organul masculin și cel feminin se diferențiază de restul ca figurând atât în ierarhia claselor de registru obscen care se traduc eficient în limba română, cât și în cea a tipurilor de limbaj licențios care dispar din traducere, cu sau fără context, în toate cele trei perioade istorice urmărite—cea precomunistă, comunistă și postcomunistă.* Alte astfel de categorii includ prostituția, care se numără printre tipurile de limbaj obscen care supraviețuiesc cel mai frecvent traducerii în perioada comunistă și postcomunistă și printre clasele de registru licențios care dispar cel mai adesea din traduceri din epoca precomunistă. Această constatare nu constituie o surpriză în cazul tălmăcirilor produse în zilele noastre, dar apariția acestei categorii de limbaj în două ierarhii contrastante în perioada pre- și comunistă este deosebit de interesantă, deoarece ambele epoci au condamnat virulent industriile și profesiile aflate la marginea moralității.

În ceea ce privește tipurile de jocuri de limbaj—verticale și horizontale—care sunt cel mai puțin susceptibile să supraviețuiască traducerii, *studiile efectuate pe traduceri produse în toate cele trei perioade cronologice indică o tendință generală a calambururilor orizontale sau sintagmatice de a se deda mai bine traducerii decât cele verticale.* Această constatare este în concordanță cu principala concluzie a studiului lui Katri Virta; analizând traducerea calambururilor audiovizuale în finlandeză, care nu are o relație genetică cu limba engleză, cercetătoarea a descoperit că jocurile de cuvinte verticale sunt „mai greu de recunoscut și de

recreat decât cele orizontale” (71), care obligă traducătorii să reproducă în text confruntarea între forma și sensul cuvintelor implicate în calambur. În schimb, *analizele efectuate în secțiunea de studii cantitative a acestei teze au relevat faptul că jocul de limbaj vertical sau paradigmatic este mai probabil să nu apară în textele-țintă*. Studiul Nakitei Verbruggen cu privire la redarea calambururilor audiovizuale din limba engleză în cea olandeză, cu care este înrudită istoric, a relevat că „jocul de limbaj vertical [este] mai ușor de tradus decât cel orizontal” și din moment ce constatarea ei nu se aplică în acest caz, prezenta teză consolidează rolul crucial al rudeniei genetice între limba-sursă și cea țintă în tălmăcirea calambururilor verticale.

După cum s-a menționat anterior, importanța factorilor precum stăpânirea de către traducător atât a limbii-sursă, cât și a celei țintă, respectiv familiaritatea acestuia cu fundalul socio-cultural al autorului și particularitățile operei sale a fost semnalată frecvent de mulți cercetători ai traducerii jocurilor de cuvinte. *Analizele întreprinse în secțiunea de studii calitative a acestei teze a arătat faptul că este de o importanță crucială să se cunoască tălmăcirile oferite anterior, în cadrul altor traduceri sau în același proiect, mai ales în cazul calambururilor cu un nivel redus de traductibilitate*. De asemenea, s-a constatat că traducătorii sunt arareori consecvenți în ceea ce privește abordarea lor traductologică, propunând tălmăcirii eficiente în cazul unei piese și recurgând la soluții mai puțin eficiente pentru același joc de cuvinte în cadrul unui text diferit. S-ar putea ca aceasta să fie o repercusiune a unor factori obiectivi traducătorului, cum ar fi constrângerile de timp, dat fiind că există cazuri—în mod cert prea puține—în care traducătorii par să se fi familiarizat cu tălmăcirile anterioare ale pieselor pe care ei le retraduc. Cu toate acestea, raritatea acestor situații evidențiază nevoia de a fi consultate mai frecvent soluțiile de traducere oferite în alte cazuri.

În secțiunea dedicată alternativelor de traducere și sugestiilor pentru îmbunătățirea traducerilor existente, s-a arătat cum zece dintre cele mai problematice sau recurente jocuri de cuvinte licențioase ale lui Shakespeare pot fi recreate cu succes în limba română, care este îndepărtată istoric și genetic de engleza timpurie a dramaturgului. Analizele realizate în cadrul acestui subcapitol evidențiază o serie de oportunități ratate de a revizita tălmăcirii oferite anterior de alți traducători în scopul reproducerii de calambururi cu un grad redus de traductibilitate. Aceste alternative au, teoretic, mai mult succes în păstrarea dublului sens inițial, prin faptul că recreează confruntarea între formă și sens a omologului din textul-sursă, dar în absența unui studiu aplicat pe un eșantion de cititori experimentați și începători ai

operei lui Shakespeare nu putem argumenta dincolo de orice îndoială rezonabilă că noile tălmăciri sunt într-adevăr mai eficiente în menținerea caracterului ludic și a substratului obscen. Cu toate acestea, ele semnaleză încă o dată importanța familiarității cu traducerile anterioare și a utilizării dicționarelor limbii române standard și colocviale în descoperirea cuvintelor polisemice cu potențial calamburist.

BIBLIOGRAFIE

- Aas, Annika. "The Reception of *Alice in Wonderland* and *Winnie-the-Pooh* by Estonian Children: Issues of Translation and Translatability." 2004. Tartu U, MA Thesis. *TranslationJournal.net*, translationjournal.net/images/e-Books/PDF_Files/The_reception_of_Alice_in_Wonderland_and_Winnie-the-Pooh.pdf.
- Adamczyk, Magdalena. "'Better a Witty Fool than a Foolish Wit': On Punning Styles of Shakespeare's Pedants and Jesters." *Journal of English Studies*, vol. 11, 2013a, pp. 7-25.
- Adamczyk, Magdalena. "Infotainment or 'Infotamination'? Some Remarks on Target Audience Reception of Linguistic Humour in TV News Headlines." *Language in Cognition and Affect*, edited by Ewa Piechurska-Kuciel, Elżbieta Szymańska-Czaplak, Springer, 2013b, pp. 33-60.
- Adamczyk, Magdalena. "Interactional Aspects of Language-based Humour in Shakespeare's Comedies: The Dynamics of Punning by Ladies-in-Waiting." *Journal of the Spanish Association of Anglo-American Studies*, vol. 36, no. 1, 2014, pp. II-30.
- Adamson, Sylvia. "Literary Language." *The Cambridge History of the English Language: 1776-1997*. Vol. 4, edited by Romaine, Suzanne, Cambridge UP, 1998, pp. 589-689.
- Addison, Joseph. "No. 62. 11 May 1711." *The Spectator*, edited by Joseph Addison et al., Dent, 1950, pp. 1-8.
- Agari, Masahiko. *Formula, Rhetoric, and the Word: Studies in Milton's Epic Style*. Peter Lang, 1996.
- Agirre, Eneko and Philip Edmonds. "Introduction." *Word Sense Disambiguation: Algorithms and Applications*, edited by Eneko Agirre and Philip Edmonds, Springer, 2007, pp. 1-28.
- Akbatur, Arzu. "The (Un)Translatability of Wordplay: Is Hamlet Still the Master of Punters in Turkish?" *Research on Translation Studies, Linguistics and Language Teaching*, edited by Neslihan Kansu-Yetkiner and Derya Duman. İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları, 2009, pp. 17-30.
- Al-Aabedi, Haldar Kareem. *Equivocation in the Theatre of the Absurd: Discourse Analysis*. Logos Verlag Berlin GmbH, 2015.
- Alberge, Dalia and Claire Ellicott. "Was Bard's lady a woman of ill repute? 'Dark Lady' of Shakespeare's sonnets 'may have been London prostitute called Lucy Negro'." *Daily Mail Online*, 27 Aug. 2012, dailymail.co.uk/news/article-2194176/Dark-Lady-Shakespeares-sonnets-finally-revealed-London-prostitute-called-Lucy-Negro.html. Accessed 20 Apr. 2017.
- Albrecht, Jörn. *Linguistik und Übersetzung*. Niemeyer Max Verlag GmbH, 1973.
- Albright, Daniel. *Berlioz, Verdi, Wagner, Britten: Great Shakespeareans*. Vol. 11, Bloomsbury, 2014.
- Alexieva, Bistra. "There Must Be Some System in This Madness. Metaphor, Polysemy, and Wordplay in a Cognitive Linguistic Framework." *Traductio. Essays on Punning and Translation*, edited by Dirk Delabastita. St. Jerome Publishing, 1997, pp. 137-154.
- Allott, Nicholas. *Key Terms in Pragmatics*. Continuum International Publishing Group, 2010.
- Armstrong, Jane. *The Arden Shakespeare Miscellany*. Bloomsbury Arden Shakespeare, 2014.
- Asimakoulas, Dimitris. "Towards a Model of Describing Humour Translation: A Case Study of the Greek Subtitled Versions of *Airplane!* and *Naked Gun*." *Meta*, vol. 49, no. 4, 2004, pp. 822-842.
- Atkins, G. Douglas. *Reading Essays: An Invitation*. The U of Georgia P, 2008.
- Attardo, Salvatore. *Linguistic Theories of Humor*. Mouton de Gruyter, 1994.

- Attridge, Derek. "Unpacking the Portmanteau, or Who's Afraid of *Finnegans Wake*?" *On Puns: The Foundation of Letters*. Edited by Jonathan Culler, Basil Blackwell Inc., 1998, pp. 140-155.
- Badawī, Muḥammad Muṣṭafā. *Coleridge: Critic of Shakespeare*. Cambridge UP, 1973.
- Baker, William. *William Shakespeare*. Continuum International Publishing Group, 2009.
- Barber, Charles Laurence. *Early Modern English*. Edinburgh UP, 1997.
- Bate, Jonathan. *The Genius of Shakespeare*. Oxford UP, 1998.
- Baugh, Albert Croll and Thomas Cable. *A History of the English Language*. 6th ed., Routledge Taylor & Francis Group, 2012.
- Baveja, Sukriti, Shilpa Garg, and Amol Rajdeo. "Syphilitic Hepatitis: An Uncommon Manifestation of a Common Disease." *Indian Journal of Dermatology*, vol. 59, no. 2, 2014, pp. 209-216.
- Becket, Andrew. *Shakespeare's Himself Again: Or, The Language of the Poet Asserted*. Vol. 1., A. J. Valpy, 1815.
- Behler, Ernst. *German Romantic Literary Theory*. Cambridge UP, 1993.
- Bergson, Henry. "Laughter." *Comedy*, edited by W. Sypher, Double Day Anchor Books, 1956, pp. 145-173.
- Blank, Paula. *Shakespeare and the Mismeasure of Renaissance Man*. Cornell UP, 2006.
- Bolliac, Cezar. "Şakespeare." *Shakespeare și opera lui*. Vol. 3, edited by Leon Leviṭchi et al. Editura pentru literatură universală. 1964, pp. 461-463.
- Bota, Anamaria. "Ipostaze feminine în argou – Câteva observații." *The Proceedings of the "European Integration - Between Tradition and Modernity" Congress, 2nd ed., September 20-21, 2007*, edited by Iulian Boldea, Petru Maior University of Târgu-Mureș, 2007, pp. 211-214.
- Bowdler, Thomas. *The Family Shakespeare*, by William Shakespeare. Longman, Green, Longman & Roberts, 1861.
- Brewer, Derek. *Medieval Comic Tales*. Boydell & Brewer, 2008.
- Bromberger, Sylvian. "Vagueness, Ambiguity, and the 'Sound' of Meaning." *Analysis and Interpretation in the Exact Sciences: Essays in Honour of William Demopoulos*, edited by Mélanie Frappier et al., Springer, pp. 75-94.
- Brown, James. "Eight Types of Pun." *PMLA*, vol. 71, no. 1, 1956, pp. 14-26.
- Brumar, Emil. "Sonnet XVII." *Commedia della Arte*. Vol. 3. LiterNet, 2006, p. 129.
- Burden, Emily Caroline Louise. "Pre-Victorian Prudery: *The Family Shakespeare* and the Birth of Bowdlerism." 2006. U of Birmingham, MA Thesis. *eTheses Repository*, core.ac.uk/download/pdf/16493724.pdf.
- Buzelin, Hélène. "La traductologie, l'ethnographie et la production des connaissances." *Meta*, vol. 49, no. 4, 2004, pp. 707-984.
- Callow, Simon. "Shakespeare, Sex & Love by Stanley Wells." *The Guardian*, 24 Apr. 2010, theguardian.com/books/2010/apr/24/shakespeare-sex-love-stanley-wells. Accessed 20 Apr. 2017.
- Catford, John Cunnison. *A Linguistic Theory of Translation*. Oxford UP, 1965.
- Cheng, Winnie. "The Use of Vague Language Across Spoken Genres in an Intercultural Hong Kong Corpus." *Vague Language Explored*, edited by Joan Cutting, Hampshire and New York: Palgrave Macmillan, 2007, pp. 161-181.
- Chengzhi, Zhang. *The Art of Chinese Translation of Puns in Shakespeare's Sonnets*. Penerbit Universiti Sains Malaysia, 2017.
- Chiaro, Delia. "Comic Takeover or Comic Makeover? Notes on Humour-translating, Translation, and (Un)translatability." *The Pragmatics of Humour across Discourse Domains*, edited by Marta Dynel, John Benjamins Publishing, 2011, pp. 365-378.
- Chiaro, Delia. "Translating Humour in the Media." *Translation, Humour and the Media: Translation and Humour*. Vol. 2, edited by Delia Chiaro, Bloomsbury Publishing, 2010b, pp. 1-16.
- Chiaro, Delia. "Translation and Humour, Humour and Translation." *Translation, Humour and Literature: Translation and Humour*. Vol. 1, edited by Delia Chiaro, Bloomsbury Publishing, 2010a, pp. 1-33.
- Chiaro, Delia. "Verbally Expressed Humor and Translation." *The Primer of Humor Research*, edited by Victor Raskin, Mouton de Gruyter, 2008, pp. 569-608.
- Chiaro, Delia. *The Language of Jokes. Analyzing Verbal Play*. Routledge, 1992.
- Chomsky, Noam. *Aspects of the Theory of Syntax*. MIT P, 1965.

- Chomsky, Noam. *Syntactic Structures*. Mouton, 1957.
- Christ, Henry I. *Shakespeare for the Modern Reader: A User-Friendly Introduction*. Writer's Showcase, 2002.
- Cicero, Marcus Tullius. *Ad C. Herennium De Ratione Dicendi (Rhetorica Ad Herennium)*. Translated by Harry Caplan, Harvard UP, 1981.
- Cicero, Marcus Tullius. *De Oratore*. Translated by E.W. Sutton and H. Rackham, Harvard UP, 1942.
- Cinpoș, Nicoleta. "The Born-again Socialist Bard: *Hamlet* in Romania." *The Hamlet Zone: Reworking Hamlet for European Cultures*, edited by Ruth J. Owen. Cambridge Scholars Publishing, 2012, pp. 91-104.
- Ciobanu, Andrei. *Suge-o, Ramona! O poveste semi-amuzantă*. Trei, 2015.
- Clark, Herbert H. and Eve V. Clark. *Psychology and Language: An Introduction to Psycholinguistics*. Harcourt Brace Jovanovich, 1977.
- Clarke, Danielle. "Speaking Out of Turn: Gender, Language and Transgression in Early Modern England." *Staged Transgression in Shakespeare's England*, edited by Rory Loughnane and Edel Semple, Palgrave Macmillan, 2013, pp. 180-193.
- Coleridge, Samuel Taylor. "Essay VIII." *Philosophical and Theological Opinions*, Vol. 2, edited by W.G.T. Shedd, Harper & Brothers, 1884, pp. 223-227.
- Colipcă, Gabriela Iuliana and Steluța Stan. "Shakespeare, William. Opere, by George Volceanov et al." *Proceedings of the 6th Conference Translation Studies: Retrospective and Prospective Views, vol. 12, 7-8 October, 2011*, edited by Elena Croitoru et al., Dunărea de Jos University of Galați, 2011, pp. 85-90.
- Collington, Philip D. "'O Word of Fear': Imaginary Cuckoldry in Shakespeare's Plays." 1998. U of Toronto, PhD Thesis. *Tspace.Library. UToronto*, pdfs.semanticscholar.org/4915/09ac0ee83a9c70b5f0c22e2377fc191b67e9.pdf?_ga=2.25371572.1.1882388316.1569811174-625214238.1568206580.
- Condren, Conal. *The Status and Appraisal of Classic Texts: An Essay on Political Theory, Its Inheritance, and the History of Ideas*. Princeton UP, 1985.
- Cook, Carol. "Fatal Cleopatra." *Shakespearean Tragedy and Gender*, edited by Shirley Nelson Gardner and Madelon Sprengnether, Indiana UP, 1996, pp. 241-267.
- Cooper, Tarnya. *Searching for Shakespeare*. 1st ed., Yale UP, 2006.
- Cordoș, Sanda. *Ion Vinea: un scriitor între lumi și istorii*. Editura Școala Ardeleană, 2017.
- Corobca, Liliana. *Controlul cărții: cenzura literaturii în regimul comunist din România*. Polirom, 2014.
- Croft, William and D. Alan Cruse. *Cognitive Linguistics*. Cambridge UP, 2004.
- Crompton, Louis. *Homosexuality and Civilization*. The Belknap P of Harvard UP, 2003.
- Crosbie, John S. *Crosbie's Dictionary of Puns*. Harmony Books, 1977.
- Cruse, D. Alan. *Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics*. Oxford UP, 2000.
- Crystal, David. *Language Play*. Penguin, 1998.
- Crystal, David. *The Oxford Dictionary of Original Shakespearean Pronunciation*. Oxford UP, 2016.
- Crystal, David. *Think on My Words: Exploring Shakespeare's Language*. Cambridge UP, 2008.
- Culler, Jonathan. *Ferdinand de Saussure*. Cornell UP, 1986.
- Curtui, Aurel. *Hamlet în România*. Minerva, 1977.
- Cutting, Bonner Miller. "Alas, Poor Anne: Shakespeare's 'Second-Best Bed' in Historical Perspective." *The Oxfordian*, vol. XIII, 2011, pp. 77-93.
- Daiches, David. *A Critical History of English Literature: The Restoration to 1800*. 2nd ed., vol. 3, Allied Publishers Private Limited, 1979.
- Daily, Jay Elwood. *The Anatomy of Censorship*. Marcel Dekker, 1973.
- Dane, Joseph A. "Puns." *The Oxford Encyclopedia of British Literature*. Vol. 1, edited by David Scott Kastan, Oxford UP, pp. 294-298.
- David, Casey W. *Oral Biblical Criticism: The Influence of the Principles of Orality on the Literary Structure of Paul's Epistle to the Philip*. Sheffield Academic P, 1999.
- Davis, Kathleen. "Signature in Translation." *Traductio. Essays on Punning and Translation*, edited by Dirk Delabastita. St. Jerome Publishing, 1997, pp. 23-44.
- Davison, Peter. *Popular Appeal in English Drama to 1850*. The Macmillan P Ltd., 1982.

- de Grazia, Margreta. "Homonyms Before and After Lexical Standardization." *Shakespeare Jahrbuch*, vol. 127, 1990, pp. 143-56.
- de Ronsard, Pierre. *Les Amours*, edited by André Gendré, *Le Livre de Poche*, 2014.
- DeCoursey, Matthew. "Grammar School." *Encyclopedia of Tudor England* edited by John A. Wagner and Susan Walters Schmid, vol. 1, ABC-CLIO, 2012. pp. 515-518; pp. 153-275.
- Delabastita, Dirk. "Focus on the Pun: Wordplay as a Special Problem in Translation Studies." *Target*, vol. 6, no. 2, 1994, pp. 223-243.
- Delabastita, Dirk. "Introduction." *Wordplay and Translation*, special issue of *The Translator*, vol. 2, no. 2, 1996, pp. 127-139.
- Delabastita, Dirk. "Literary Style in Translation: Wordplay." *Translation. An International Encyclopedia of Translation Studies*, vol. 1, edited by Harald Kittel et al., Routledge, 2004, pp. 870-874.
- Delabastita, Dirk. "Wholes and Holes in the Study of Shakespeare's Wordplay." *Stylistics and Shakespeare's Language: Transdisciplinary Approaches*, edited by Jonathan Culpeper, & Mireille Ravassat. Continuum, 2011, pp. 139-164,
- Delabastita, Dirk. *There's a Double Tongue: An Investigation into the Translation of Shakespeare's Wordplay*. Rodopi, 1993.
- Derrida, Jacques. "Living On. Borderlines," *Deconstruction and Criticism*, edited by Harold Bloom and Jacques Derrida, 1979, Continuum, pp. 75-176.
- Derrida, Jacques. "What Is a 'Relevant' Translation?" *The Translation Studies Reader*, 2nd ed., edited by Lawrence Venuti, Routledge, 2004, pp. 423-446.
- Derrida, Jacques. *L'Animal que donc je suis*. Galilée, 2006.
- Díaz-Pérez, Francisco Javier. "From the Other Side of the Looking Glass: A Cognitive-Pragmatic Account of Translating Lewis Carroll." *Yearbook of Corpus Linguistics and Pragmatics 2015: Current Approaches to Discourse and Translation Studies*, edited by Jesús Romero-Trillo, Springer, 2015, pp. 163-194.
- Díaz-Pérez, Francisco Javier. "Relevance Theory and Translation: Translating Puns in Spanish Film Titles into English." *Journal of Pragmatics*, vol. 70, 2014, pp. 108-129.
- Díaz-Pérez, Francisco Javier. "The Translation of Wordplay from the Perspective of Relevance Theory: Translating Sexual Puns in two Shakespearean Tragedies into Galician and Spanish." *Meta*, vol. 58, no. 2, 2013, pp. 279-302.
- Doboş, Daniela. "Vulgar Slang in English and Romanian. A Few Notes on Romanian Hip Hop Lyrics Translated into English." *Argotica*, vol. 1, no. 3, 2014, pp. 57-72.
- Doyle, Clio. "Henry VIII Translation." *LitCharts*, 19 May 2017, litcharts.com/shakescleare/shakespeare-translations/henry-viii. Accessed 10 Jun 2019.
- Drăguşanul, Ion. "Năzbâtiile lui Iorga." *Drăguşanul*, dragusanul.ro/nazbatiile-lui-nicolae-iorga-epigrama-si-poezia/. Accessed 15 Apr. 2018.
- Duncan-Jones. *Ungentle Shakespeare: Scenes from His Life*. Arden Shakespeare, 2001.
- Dupriez, Bernard M. *Gradus: Les Procédés Littéraires*. Union Generale d'Editions, 1980.
- Duţu, Alexandru. *Explorări în istoria literaturii române*. Editura pentru literatură, 1969.
- Duţu, Alexandru. *Shakespeare in Rumania*. Meridiane, 1964.
- Dyce, Alexander. "Remarks on Mr. J. P. Collier's and Mr. C. Knight's editions of Shakespeare." *The Quarterly Review*, vol. 79, 1847, pp. 310-355.
- Dynel, Marta. *Humorous Garden-Paths: A Pragmatic-Cognitive Study*. Cambridge Scholars Publishing, 2009.
- Easthope, Anthony. *Poetry as Discourse*. Routledge, 2003.
- Eckhardt, Eduard. "Über Wortspiele." *Germanisch-Romanische Monatsschrift*, vol. 2, 1909, pp. 674-690.
- Egan, Gary. "Worldplay." *Verbatim*, vol. 24, no. 4, 1994, pp. 1-3.
- Eliade, Mircea. *Împotriva deznădejdiei*. Humanitas, 1992.
- Ellis, David. *The Truth About William Shakespeare: Fact, Fiction and Modern Biographies*. Edinburgh UP, 2012.
- Ellis, Herbert Alexander. *Shakespeare's Lusty Punning in Love's Labour's Lost: With Contemporary Analogues*. Mouton, 1973.
- Empson, William. *Seven Types of Ambiguity*. New Directions, 1966.

- Erne, Lukas. *Shakespeare as Literary Dramatist*. Cambridge UP, 2003.
- Evseev, Ivan. *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*. Amarcord, 1994.
- Eysenck, Hans J. "The Development of Aesthetic Sensitivity in Children." *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, vol. 13, 1972, pp. 1-10.
- Faral, Edmond. *Les Arts Poétiques du XIIe et du XIIIe Siècle: Recherches et Documents sur la Technique Littéraire du Moyen Âge*. Librairie Honoré Champion, 1962.
- Ferguson, Margaret. "Fatal Cleopatra and Golden Apples. Economies of Wordplay in Some Shakespearean 'Numbers'." *The Oxford Handbook of Shakespeare's Poetry*, edited by Jonathan F.S. Post, Oxford UP, 2013, pp. 77-94.
- Fernando, Chitra and Roger H. Flavell. *On Idiom: Critical View and Perspectives*. U of Exeter P, 1981.
- Fleming, Juliet. "The French Garden: An Introduction to Women's French." *ELH*, vol. 56, no.1, 1989, pp. 19-51.
- Foreman Jr, Walter C. *The Music of the Close: The Final Scenes of Shakespeare's Tragedies*. The UP of Kentucky, 1978.
- Forgeng, Jeffrey L. *Daily Life in Elizabethan England*. 2nd ed., Greenwood P, 2010.
- François, Frédéric and'. "L'Ambiguïté linguistique." *Word*, vol. 23, no.1-3, 1967, pp. 150-179.
- Fraser, Russell A. *Shakespeare: A Life in Art*. Transaction Publishers, 2009.
- Fraunce, Abraham. *The Arcadian Rhetorike, or The Praecepts of Rhetorike Made Plaine by Examples, Greeke, Latin, English, Italian, French, Spanish*. Thomas Orwin, 1588.
- Frawley, William. *Linguistic Semantics*. Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers, 1992.
- Freidhof, Gerd. "Zur Typologisierung von Wortspielen mit Hilfe von oppositiven Merkmalen." *Slavistische Linguistik 1983. Referate des IX. Konstanzer Slavistischen Arbeitstreffens München*, edited by Rehder, Otto Sprager, 1984, pp. 9-37.
- Freud, Sigmund. *Jokes and Their Relation to the Unconscious*. Translated by James Strachey, W. W. Norton & Company, 1960.
- Fulford, Tim. *Coleridge's Spiritual Language*. Palgrave Macmillan, 1991.
- Furness, Horace Howard. *A New Variorum Edition of Shakespeare. Measure for Measure*, by William Shakespeare, J.B. Lippincott & Company, 1928.
- Gentzler, Edwin. *Contemporary Translation Studies*. 2nd ed., Multilingual Matters, 2001.
- Glyn-Jones, Anne. *Holding Up a Mirror: How Civilizations Decline*. Imprint Academic, 1996.
- Goth, Maik. "Double Entendre in Restoration and Early Eighteenth-Century Comedy." *Wordplay and Metalinguistic / Metadiscursive Reflection: Authors, Contexts, Techniques, and Meta-Reflection*, edited by Angelika Zirker, Esme Winter-Froemel, Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2015, pp. 71-94.
- Gottlieb, Henrik. "Subtitling against the current: Danish concepts, English minds." *New Trends in Audiovisual Translation*, edited by Francisco Javier Díaz-Pérez and Gunilla Anderman, Multilingual Matters, 2009, pp. 21-43.
- Gottlieb, Henrik. "You Got the Picture? On the Polysemantics of Subtitling Wordplay" *Traductio. Essays on Punning and Translation*, edited by Dirk Delabastita. St. Jerome Publishing, 1997, pp. 207-232.
- Grambs, David. *Words about Words*. McGraw-Hill Book Company, 1989.
- Greimas, Algirdas J. *Sémantique Structurale*. Le Seuil, 1966.
- Grigorescu, Dan. *Shakespeare în cultura română modernă*. Minerva, 1971.
- Grimm, Frații. *Croitorașul cel viteaz. Trei iezi cucuieți*, 1991.
- Grimm, Petre. "Traduceri și imitațiuni românești după literatura engleză." *Dacoromania*, vol. 3, 1924, pp. 284-377.
- Guiraud, Pierre. *La Sémiologie*. PU de France, 1973.
- Gurr, Andrew. *The Shakespearean Stage, 1574-1642*. 3rd ed. Cambridge UP, 1992.
- Gutt, Ernst-August. *Translation and Relevance: Cognition and Context*. Routledge, 2014.
- Hadfield, Andrew. *Literature, Politics and National Identity: Reformation to Renaissance*. Cambridge UP, 1994.
- Hamblin, Charles L. *Fallacies*. Methuen, 1970.
- Hamilton, Albert Charles. *The Spenser Encyclopedia*. U of Toronto P, 1997.

- Hamilton, Theresa. *Humorous Structures of English Narratives, 1200-1600*. Cambridge Scholars Publishing, 2013.
- Harness, W. *The Dramatic Works of William Shakespeare. Hamlet*. Vol. 8, by William Shakespeare, Saunders and Otley, 1825.
- Harris Williams, Meg. "Macbeth's equivocation, Shakespeare's ambiguity." *The Claustrom: An Investigation of Claustrophobic Phenomena*, edited by Donald Meltzer, Karnac, 2008, pp. 159-185.
- Harris, Roy. *Language, Saussure and Wittgenstein: How to Play Games with Swords*. Routledge, 1990.
- Hartmann, R.R.K and F.C. Stork. "Equivocation." *Dictionary of Language and Linguistics*, edited by R.R.K Hartman and F.C. Stork, John Wiley & Sons, 1972, p. 78.
- Hatim, Basil and Ian Mason. *Discourse and the Translator*. Routledge, 2014.
- Hausmann, Franz Josef. *Studien zu einer Linguistik des Wortspiels. Das Wortspiel im 'Canard enchaîné'*. Niemeyer Max Verlag GmbH, 1974.
- Hazlitt, William. *Character of Shakespeare's Plays*. Wiley and Putnam, 1845.
- He, Jing. "The Translation of English and Chinese Puns from the Perspective of Relevance Theory." *The Journal of Specialized Translation*, vol. 13, 2010, pp. 81-99.
- Hekkanen, Raila. "Fields, Networks and Finnish Prose: A Comparison of Bourdieusian Field Theory and Actor-Network Theory in Translation Sociology." *Selected Papers of the CETRA Research Seminar in Translation Studies 2008*, edited by Dries de Crom, CETRA, 2009, pp. 1-22.
- Hempelmann, Christian and Tristan Miller. "Puns: Taxonomy and Phonology." *The Routledge Handbook of Language and Humor*, edited by Salvatore Attardo, Routledge Taylor & Francis Group, 2017, pp. 95-108.
- Hempelmann, Christian. "Paronomasic Puns: Target Recoverability towards Automatic Generation." 2006. Purdue U, PhD Thesis. *Purdue e-Pubs*, researchgate.net/publication/27231211_Paronomasic_puns_Target_recoverability_towards_automatic_generation.
- Henry, Jacqueline. *La Traduction de Jeux de Mots*. P Sorbonne Nouvelle, 2003.
- Heun, Hans G. "Shakespeares Wortspiele - deutsch. Eine Stilbetrachtung." *Carolinum*, vol. 39, no. 63-64, 1972, pp. 28-33.
- Heun, Hans G. "Shakespeares Wortspiele in modernen deutschen Übersetzungen. Eine Stilbetrachtung." *Shakespeares Jahrbuch (West)*, vol. 1, 1971, pp. 149-168.
- Hirsch, Edward. "Untranslatableness." *A Poet's Glossary*, edited by Edward Hirsch, Houghton Mifflin Harcourt, 2014, p. 667.
- Holderness, Graham. *Nine Lives of William Shakespeare*. Continuum International Publishing Group, 2011.
- Holland, Glenn S. "Delivery, Delivery, Delivery: Accounting for Performance in the Rhetoric of Paul's Letters." *Paul and Ancient Rhetoric: Theory and Practice in the Hellenistic Context*, edited by Stanley E. Porter, Bryan R. Dyer, Cambridge UP, 2016. pp. 119-140.
- Honan, Park. *Shakespeare: A Life*. Oxford UP, 1998.
- Hooks, Adam G. "Book Trade." *The Oxford Handbook of Shakespeare*, edited by Arthur F. Kinney, Oxford UP, 2012, pp. 126-143.
- Hope, Johnathan. "Shakespeare and Language." *The New Cambridge Companion to Shakespeare*, edited by Margreta de Grazia and Stanley Wells, Cambridge UP, 2010. pp. 77-90.
- Hope, Johnathan. "Shakespeare and the English Language." *English in the World: History, Diversity, Change*, edited by Philip Seargeant and Joan Swann. Abingdon and New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2012, pp. 83-92.
- Hope, Johnathan. *Shakespeare and Language: Reason, Eloquence and Artifice in the Renaissance*. Bloomsbury Arden Shakespeare, 2014.
- Hotchkiss, Valerie and Fred C. Robinson. *English in Print from Caxton to Shakespeare to Milton*. U of Illinois P, 2008.
- House, Juliane. "Of the Limits of Translatability." *Babel*, vol. 19, no. 4, 1973, pp. 166-167.
- House, Juliane. *Translation Quality Assessment: A Model Revisited*. Gunter Narr Verlag, 1997.
- Hsin-Yi Hsieh, Shelley. "Chapter Three: Bawdiness, Crime and Low Characters in Late Elizabethan Comedy." *"Divining Thoughts": Future Directions in Shakespeare Studies*, edited by Peter

- Orford, Michael P. Jones, Lizz Ketterer and Joshua McEvilia, Cambridge Scholars Publishing, 2007, pp. 28-39.
- Hyland, Peter. *An Introduction to Shakespeare's Poems*. Palgrave Macmillan, 2003.
- Ibrăileanu, Garabet. "Shakespeare: *Romeo și Julieta*." *Shakespeare și opera lui*. Vol. 3, edited by Leon Levițchi et al., Editura pentru literatură universală, 1964, pp. 477-481.
- Ingram, William. "Part two: players and playing." *English Professional Theatre, 1530-1660*, edited by Glynne Wickham, Herbert Berry and William Ingram, Cambridge UP, 2000, pp. 153-275.
- Iorga, Nicolae. "Shakespeare și Cervantes." *Shakespeare și opera lui*. Vol. 3, edited by Leon Levițchi et al., Editura pentru literatură universală, 1964, pp. 505-519.
- Jaech, Aaron et al. "Phonological Pun-derstanding." *Proceedings of NAACL-HLT, San Diego, 12-17 June, 2016*, edited by Kevin Knight et al., Association for Computational Linguistics, 2016, pp. 654-663.
- Jakobson, Roman. "On Linguistic Aspects of Translation." *On Translation*, edited by Achilles Fang et al., 1959, Harvard UP, pp. 232-239.
- Jared, Debra and Sarah Bainbridge. "Reading Homophone Puns: Evidence from Eye Tracking." *Canadian Journal of Experimental Psychology/Revue canadienne de psychologie expérimentale*, vol. 71, no. 1, 2017, pp. 2-13.
- Jespersen, Otto. *Language: Its Nature, Development and Origin*. W.W. Norton & Co., 1964.
- Johnson, Keith. *Shakespeare's English: A Practical Linguistic Guide*. Routledge Taylor & Francis Group, 2014.
- Johnson, Samuel. "Double entendre." *A Dictionary of the English Language: In which the Words are Deduced from Their Originals, and Illustrated in their Different Significations by Examples from the Best Writers. To which Are Prefixed, a History of the Language, And An English Grammar*, edited by Samuel, vol. 1, J. & P. Knapton, 1755, p. 640.
- Johnson, Samuel. "Equivocation." *A Dictionary of the English Language: In which the Words are Deduced from Their Originals, and Illustrated in their Different Significations by Examples from the Best Writers. To which Are Prefixed, a History of the Language, And An English Grammar*, edited by Samuel Johnson, vol. 1, J. & P. Knapton, 1755, p. 716.
- Johnson, Samuel. "Paronomasia." *A Dictionary of the English Language: In which the Words are Deduced from Their Originals, and Illustrated in their Different Significations by Examples from the Best Writers. To which Are Prefixed, a History of the Language, And An English Grammar*, edited by Samuel Johnson, vol. 2, J. & P. Knapton, 1755, p. 1452.
- Johnson, Samuel. "Pun." *A Dictionary of the English Language: In which the Words are Deduced from Their Originals, and Illustrated in their Different Significations by Examples from the Best Writers. To which Are Prefixed, a History of the Language, And An English Grammar*, , edited by Samuel Johnson, vol. 2, J. & P. Knapton, 1755, p. 1602.
- Johnson, Samuel. "Quibble." *A Dictionary of the English Language: In which the Words are Deduced from Their Originals, and Illustrated in their Different Significations by Examples from the Best Writers. To which Are Prefixed, a History of the Language, And An English Grammar*, edited by Samuel Johnson, vol. 2, J. & P. Knapton, 1755, p. 1622.
- Jones, Ewan James, *Coleridge and the Philosophy of the Poetic Form*. Cambridge UP, 2014.
- Joseph, John E. "Structuralist Linguistics: Saussure." *The Edinburgh Encyclopedia of Continental Philosophy*, edited by Simon Glendinning, Psychology P, 1999, pp. 515-527.
- Joseph, Sister Miriam. *Shakespeare's Use of the Arts of Language*. Columbia UP, 2016.
- Keller, Stefan Daniel. *The Development of Shakespeare's Rhetoric: A Study of Nine Plays*. Narr Francke Attempto Verlag, 2009.
- Kelly, John. "Shakespeare's Dildo, and Other Secret Early Modern Pleasures." *Strong Language: A Sweary Blog About Swearing*, 20 Jan. 2017, stronglang.wordpress.com/2017/01/20/shakespeares-dildo-and-other-secret-early-modern-pleasures/. Accessed 10 Jun 2019.
- Kempson, Ruth M. *Semantic Theory*. Cambridge UP, 1977.
- Kenner, Hugh. *The Poetry of Ezra Pound*. New Directions, 1951.
- Kess, Joseph F. and Yoshihiro Nishimitsu. *Linguistic Ambiguity in Natural Language: Japanese and English*. Kuroshio Shup-pan, 1990.

- Kiernan, Pauline. *Filthy Shakespeare: Shakespeare's Most Outrageous Sexual Puns*. 2nd ed., Gotham Books, 2009.
- King, Edmund. "Pope's 1723–25 *Shakespeare*, Classical Editing, and Humanistic Reading Practices." *Eighteenth-Century Life*, vol. 32, no. 2, 2008, pp. 3-13.
- Kökeritz, Helge. "Rhetorical Word-Play in Chaucer." *PMLA*, vol. 69, no. 4, 1954, pp. 937-952.
- Kökeritz, Helge. *Shakespeare's Pronunciation*. Yale UP, 1953.
- Koller, Werner. *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Quelle und Meyer, 1983.
- Koller, Werner. *Redensarten: linguistische Aspekte, Vorkommensanalysen, Sprachspiel*. Niemeyer Max Verlag GmbH, 1977.
- Korhonen, Elina. "Translation Strategies for Wordplay in *The Simpsons*." 2008. U of Helsinki, Pro Gradu Thesis. *Simpsonsarchive*, simpsonsarchive.com/other/papers/ek.paper.pdf.
- Kruger, J. L. "Translating Traces: Deconstruction and the Practice of Translation." *Literator*, vol. 25, no. 1, 2004, pp. 47-70.
- Kuritz, Paul. *The Making of Theatre History*. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1988.
- Lakoff, George and Mark Johnson. *Metaphors We Live By*. U of Chicago P, 1980.
- Lakoff, George. "A Note on Vagueness and Ambiguity." *Linguistic Inquiry*, vol 1, no. 3, 1970, pp. 357-359.
- Lamb, Charles and Mary Lamb. *Tales from Shakespeare*. B. Tauchnitz, 1863.
- Lamb, Julian. "Aspects, Physiognomy, and the Pun: A Reading of Sonnet 135 and 'A Valediction of Weeping'." *Shakespeare and Donne: Generic Hybrids and the Cultural Imaginary*, edited by Judith H. Anderson and Jennifer C. Vaught, Fordham UP, 2013, pp. 148-168.
- Langerquist, Linnes M. "Linguistic Evidence from Paronomasia." *Papers from the Sixteen Regional Meeting, Chicago Linguistic Society*, 1980, pp. 185-191.
- Latour, Bruno. "On Actor-Network Theory: A Few Clarifications." *Soziale Welt*, vol. 47, no. 4, 1996, pp. 369-381.
- Latour, Bruno. *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network Theory*. Oxford and New York: Oxford UP, 2005.
- Leech, Geoffrey P. *A Linguistic Guide to English Poetry*. Routledge Taylor & Francis Group, 2013.
- Leppihalme, Ritva. "Caught in the Frame: A Target-Culture Viewpoint on Allusive Wordplay." *Wordplay and Translation*, special issue of *The Translator*, vol. 2, no. 2, 1996, 199-218.
- Leppihalme, Ritva. "Sanaleikit kääntäjän päänvaivana". *Wordplay in Donald Duck Comics and Their Finnish Translations*, edited by Maarit Koponen, Université de Helsinki, 1997, pp. 141-151.
- Levin, Carole. *The Heart and Stomach of a King: Elizabeth I and the Politics of Sex and Power*. 2nd ed., The U of Pennsylvania P, 2013.
- Levițchi, Leon. *Manualul traducătorului de limba engleză*. Teora, 1993.
- Little, Wilson W., et al. *Applied Logic*. Houghton Mifflin Company, 1955.
- Locke, John. *An Essay Concerning Human Understanding*. T. Tegg. and Son, R. Griffin and Co., Tegg. Wise and Co., 1836.
- Lynch, Ferguson. "ABC's of Viral Hepatitis." *Hepatitis B Foundation*. Feb. 2014. Accessed 19 Apr. 2016.
- Lyons, John. *Language and Linguistics: An Introduction*. Cambridge UP, 1981.
- MacKay, Ellen. *Persecution, Plague, and Fire: Fugitive Histories of the Stage in Early Modern England*. The U of Chicago P, 2011.
- Mahood, Molly M. *Shakespeare's Wordplay*. Routledge, 2003.
- Manini, Luca. "Meaningful Literary Names: Their Forms and Functions, and their Translation." *Wordplay and Translation*, special issue of *The Translator*, vol. 2, no. 2, 1996, 199-218.
- Marco, Josep. "The Translation of Wordplay in Literary Texts: Typology, Techniques and Factors in a Corpus of English-Catalan Source Text and Target Text Segments." *Target*, vol. 22, no. 2, 2011, pp. 264-297.
- Mărgineanu, Clara. "AURORA CORNU: 'Literatura a fost singura femeie a lui Marin Preda, singura care nu l-a înșelat'." *Revista Flacăra*, 10 Nov. 2008, revistaflacara.ro/aurora-cornu-%E2%80%9Eliteratura-a-fost-singura-femeie-a-lui-marin-preda-singura-care-nu-l-a-inselat%E2%80%9C/. Accessed 20 Apr. 2017.
- Marshall, Ashley. "Satire." *The Oxford Handbook of British Poetry, 1660-1800*, edited by Jack Lynch, Oxford UP, pp. 495-509.

- Martin, Anca-Simina. "The Un(Translatability) of Shakespeare's Bawdy Puns: A Case Study of *Romeo And Juliet*'s Early Renderings into French." *Synergy*, vol. 14, no. 2, 2018, pp. 6-19.
- Martin, Anca-Simina. "There's a Double Tongue in Cheek: On the Un(Translatability) of Shakespeare's Bawdy Puns into Romanian." *American, British, and Canadian Studies Journal*, vol. 2, 2017, pp. 169-189.
- Marțole, Daniela Maria. "Ethnic Bias in the Reception of Adolphe Stern's Translations of *Hamlet* and *Macbeth*." *Messages, Sages and Ages*, vol. 2, no. 1, 2015, pp. 38-46.
- Matei-Chesnoiu, Monica. *Shakespeare in the Romanian Cultural Memory*. Fairleigh Dickinson UP, 2006.
- Mautner, Franz H. "Das Wortspiel und seine Bedeutung. Gründzge der geistesgeschichtlichen Darstellung eines Stilelementes." *Deutsche Vierteljahrschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte*, vol. 9, 1931, pp. 679-710.
- McArthur, Tom. *The Oxford Companion to the English Language*. Oxford UP, 1996.
- McDonald, Russ. *Shakespeare and the Arts of Language*. Oxford UP, 2001.
- Meagher, John C. *Pursuing Shakespeare's Dramaturgy: Some Contexts, Resources, and Strategies in His Playmaking*. Fairleigh Dickinson UP, 2003.
- Mikołajczak, Jolanta. "Translating Wordplay in Mel Brooks' *Spaceballs* and Robin Hood: *Men In Tights*." *World Scientific News*, vol. 8, 2015, pp. 132-210.
- Milică, Iulia Andreea. "William Shakespeare in Communist Romania." *Tradução em Revista*. vol. 12, no. 1, 2012, pp. 18-38.
- Miller, Naomi. *Reimagining Shakespeare for Children and Young Adults*. Routledge, 2009.
- Milner, George. "Homo Ridens. Towards a Semiotic Theory of Humour and Laughter." *Semiotica*, vol. 5, no. 1, 1972, pp. 1-30.
- Minot, Walter S. "Puns."
- Morton, Mark. *The Lover's Tongue: A Merry Romp Through the Language of Love and Sex*. Insomniac P, 2004.
- Mularski, Jessica. "Elizabethan Theatre." *Shakespeare Fun Facts*, sites.google.com/site/shakespearefunfact/elizabethan-theater. Accessed 15 Apr. 2017.
- Murphy, Lynne M. *Lexical Meaning*. Cambridge UP, 2010.
- Nash, Walter. "Puns and Parody." *Reading Shakespeare's Dramatic Language: A Guide*, edited by Sylvia Adamson, Lynette Hunter, Lynne Magnusson, Katie Wales, and Ann Thompson, Arden, 2001, pp. 71-88.
- Neill, James. *The Origins and Role of Same-Sex Relations in Human Societies*. McFarland & Company, Inc., Publishers, 2011.
- Newmark, Peter. *A Textbook of Translation*. Prentice-Hall International, 1988.
- Newmark, Peter. *About Translation*. Multilingual Matters, 1991.
- Newmark, Peter. *More Paragraphs on Translation*. Multilingual Matters, 1998.
- Niagolov, Georgi. *Shakespeare's Wordplay and Possible Worlds*. St. Kliment Ohridski UP, 2009.
- Nicholl, Charles. *The Reckoning: The Murder of Christopher Marlowe*. The U of Chicago P, 1992.
- Nicolaescu, Mădălina. "Translations of Shakespeare in Romania—Going from Local to Global?" *Perspectives: Studies in Translatology*, vol. 20, no. 3, 2012, pp. 285-296.
- Nida, Eugene. *Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. E. J. Brill, 1964.
- Nord, Christiane. *Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-oriented Text Analysis*. Rodopi, 2005.
- Nord, Christiane. *Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained*. St. Jerome P, 1997.
- Oană, Maria. "Câteva aspecte ale creației metaforice din argoul adolescenților de astăzi." *The Proceedings of the eleventh edition of the International Colloquia of the Department of Linguistics, 9-10 December, 2011*, edited by Rodica Zafiu et al., Faculty of Letters in Bucharest, 2012, pp. 151-160.
- of Seville, Isidore. "Paronomasia." *The Etymologies*. Translated by Stephen A. Barney et al., Cambridge UP, 2010, p. 59.
- of Vinsauf, Geoffrey. *Instruction in the Method and Art of Speaking and Versifying*. Translated by Roger P. Parr, Marquette UP, 1968.

- of Vinsauf, Geoffrey. *The Poetria Nova and Its Sources in Early Rhetorical Doctrine*. Translated by Ernest Gallo, Mouton, 1971.
- Offord, Malcolm. "Mapping Shakespeare's Puns in Translation. *Traductio. Essays on Punning and Translation*, edited by Dirk Delabastita, St. Jerome Publishing, 1997, pp. 230-260.
- Oișteanu, Andrei. *Sexualitate și societate. Istorie, religie și literatură*. Polirom: 2016.
- Onyemelukwe, Ndubuisi H., and Moses A. Alo. "Aptness and Ambiguity in the Language of Law." *American Journal of Linguistics*, vol. 5, no. 3, 2017, pp. 57-64.
- Orel, Harold. "Charles Lamb (1775-1834)." *William Wordsworth: Interviews and Recollections*, edited by Harold Orel, Palgrave Macmillan, 2005, pp. 18-28.
- Pănculescu, Dorina and Iona Bădescu. "Reprezentarea semantică a lexemului nas în limba română curentă actuală." *Analele Universității din Craiova. Seria Științe Filologice. Lingvistică*, vol. XXXII, no. 1-2, 2010, pp. 330-338.
- Pănculescu, Dorina and Iona Bădescu. "Reprezentarea semantică a lexemului nas în limba română curentă actuală." *Analele Universității din Craiova. Seria Științe Filologice. Lingvistică*, vol. XXXII, no. 1-2, 2010, pp. 330-338.
- Partington, Alan. *The Linguistics of Laughter: A Corpus-Assisted Study of Laughter-Talk*. Routledge Taylor and Francis Group, 2006.
- Partridge, Eric. *Shakespeare's Bawdy*. 3rd ed., Routledge by Taylor & Francis Group, 2011.
- Pehar, Dražen. "Use of Ambiguities in Peace Agreements." *Language and Diplomacy*, edited by J. Kurbalija and H. Slavik, DiploFoundation, 2001, pp. 163-200.
- Perpessicius. "Shakespeare în tălmăcirea dn-lui Dragoș Protopopescu." *Acțiunea*, vol. II, 1941, pp. 181.
- Perrin, Noel. *Dr. Bowdler's Legacy: A History of Expurgated Books in England and America*. Diane Publishing, 1992.
- Perry, Keith. "Shakespearean Scholars Clash Over 'Gay' Bard." *The Telegraph*, 27 Nov. 2014, telegraph.co.uk/news/newstoppers/howaboutthat/11257064/Shakespearean-scholars-clash-over-gay-bard.html. Accessed 18 Apr. 2017.
- Petcu, Marian. "Cenzura în România." *Cenzura în spațiul cultural românesc*, edited by Marian Petcu. Bucharest: Editura Comunicare.ro, 2007.
- Philippide, Al. "Note despre Shakespeare." *Shakespeare și opera lui*. Vol. 3, edited by Leon Levițchi et al., Editura pentru literatură universală. 1964, pp. 580-594.
- Piantadosi, Steven P. et al. "The Communicative Function of Ambiguity in Language." *Cognition*, vol. 122, 2012, pp. 280-291.
- Pisek, Gerhard. "Wordplay and the Dubber/subtitler." *AAA–Arbeiten aus Anglistik und Amerikanistik*, vol. 22, no. 1, 1997, pp. 37-51.
- Pogue, Kate Emery. *Shakespeare's Family*. Praeger, 2008.
- Pogue, Kate Emery. *Shakespeare's Friends*. Praeger, 2006.
- Pollard, Tanya. "Audience Reception." *The Oxford Handbook of Shakespeare*, edited by Arthur F. Kinney, Oxford UP, 2012, pp. 458-473.
- Popovič, Anton. *Dictionary for the Analysis of Literary Translation*. U of Alberta, 1976.
- Puttenham, George. *The Arte of the English Poesie*. 15th ed., A. Murray & Son, 1869.
- Pym, Anthony. *Exploring Translation Theories*. 2nd ed., Routledge, 2014.
- Quinn, Arthur and Lyon Rathbun. "Antanaclasis." *Encyclopedia of Rhetoric and Composition: Communication from Ancient Times to the Information Age*, edited by Theresa Enos, Routledge Taylor & Francis Group, 2009. p. 11.
- Quinodoz, Jean-Michel. *Sigmund Freud: An Introduction*. Translated by Andrew Weller, Routledge Taylor & Francis Group, 2017.
- Quintilian. *Institutio Oratoria 9*. Translated by H. E. Butler, Loeb-Harvard UP, 1980.
- Raskin, Victor. *Semantic Mechanisms of Humor*. D. Reidel Publishing Company, 1985.
- Rauch, Bruno. "Sprachliche Spiele - spielerische Sprache : Sammlung, Erklärung und Vergleich der Wortspiele in vier ausgewählten Romanen von Raymond Queneau und in den entsprechenden Übersetzungen von Eugen Helmlé." 1982. U of Zürich, PhD thesis.
- Read, Sophie. "Renaissance Figures of Speech." *Renaissance Figures of Speech*, edited by Sylvia Adamson, Gavin Alexander and Katrin Ethenhuber, Cambridge UP, 2007. pp. 81-94.

- Redmond D.E. Jr., Kosten T.R. & Reiser M.F. "Spontaneous ejaculation associated with anxiety: psychophysiological considerations." *The American Journal of Psychiatry*, vol. 9, 1983, pp. 1163-6.
- Regattin, Fabio. "Traduire les Jeux de Mots: Une Approche Intégrée." *Atelier de traduction*, vol. 23, 2015, pp. 129-151.
- Reiß, Katharina and Hans J. Vermeer. *Towards a General Theory of Translational Action: Skopos Theory Explained*. Translated by Christiane Nord, Routledge, 2014.
- Reiß, Katharina. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik. Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen*. Hueber, 1971.
- Rescher, Nicholas. *Introduction to Logic*. St. Martin's P, 1964.
- Ritchie, Graeme. *The Linguistic Analysis of Jokes*. Routledge Taylor & Francis Group, 2002.
- Robson, Elenor. *Mathematics in Ancient Iraq: A Social History*. Princeton UP, 2008.
- Roman, Nicoleta. "Prostituția în orașele Țării Românești (1829-1859)." *Revista Istorică*, vol. XX, no. 3-4, 2009, pp. 277-290.
- Romulus, Ruscan. "Cenzura ieri și azi. Tabieturi și tabuuri." *Cenzura în spațiul cultural românesc*, edited by Marian Petcu, Editura Comunicare.ro, 2007.
- Ross, John J. *Orwell's Cough: Diagnosing the Medical Maladies and Last Gasps of the Great Writers*. St. Martin's P, 2012.
- Rowland, Tim. *The Pragmatics of Mathematics Education: Vagueness and Mathematical Discourse*. Falmer P, 2000.
- Rubinstein, Frankie. *A Dictionary of Shakespeare's Sexual Puns and Their Significance*. 2nd ed., Macmillan P, 1989.
- Ruch, Willibald and Franz-Josef Hehl. "Attitudes to Sex, Sexual Behaviour and Enjoyment of Humor." *Personality and Individual Differences*, vol. 9, 1988, pp. 983-994.
- Russell, Bertrand. "Vagueness." *Australasian Journal of Philosophy and Psychology*, vol. 1, no. 2, 1923, pp. 84-92.
- Salmon, Vivian. *Language and Society in Early Modern England: Selected Essays, 1981-1994*. John Benjamins Publishing Company, 1996.
- Santos, Diana. *Translation-based Corpus Studies: Contrasting English and Portuguese Tense and Aspect Systems*. Rodopi, 2004.
- Schäffner, Christina. "Skopos Theory." *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, edited by Mona Baker and Kirsten Malmkjær, Routledge, 1998, pp. 235-238.
- Schoenbaum, Samuel. *Shakespeare's Lives*. Oxford UP, 1993.
- Schopenhauer, Arthur. *The World as Will and Idea*. 7th ed., vol. 1, translated by R. B. Haldane and J. Kemp, Kegan Paul, Trench, Trübner & Co., 1909.
- Schröter, Thorsten. "Shun the Pun, Rescue the Rhyme? The Dubbing and Subtitling of Language-play in Film." 2004. Karlstadt U, PhD thesis. *DiVA Portal*, kau.diva-portal.org/smash/get/diva2:6402/FULLTEXT01.pdf.
- Seleskovitch, Danica and Marianne Lederer. *Interpréter pour Traduire*. Didier Erudition, 1984.
- Seymour, E. H. *Remarks, Critical, Conjectural and Explanatory Upon the Plays of Shakespeare*. Vol. 2., J. Wright, 1805.
- Shalwitz, Howard. "7 Reasons Why Theatre Makes Our Lives Better." *Theatre Washington*, 27 Oct. 2011, theatrewashington.org/content/7-reasons-why-theatre-makes-our-lives-better&favtitle=7%20Reasons%20Why%20Theatre%20Makes%20Our%20Lives%20Better Accessed 20 Apr. 2017.
- Sherman, Stuart. "Dryden and the Theatrical Imagination." *The Cambridge Companion to John Dryden*, edited by Steven N. Zwicker, Cambridge UP, pp. 15-36.
- Shuter, Paul. *William Shakespeare: A Man for All Times*. Raintree, 2015.
- Sim, Alison. *Pleasures and Pastimes in Tudor England*. The History P, 2009.
- Simpson, Greg P. "Varieties of Ambiguity: What Are We Seeking?" *Resolving Semantic Ambiguity*, edited by David S. Gorfein, Springer-Verlag, 1989, pp. 13-24.
- Sion, Avi. *Logical and Spiritual Reflections*. Avi Sion, 2008.
- Slote, Daniel. "Translating Rimbaud's 'Illuminations': Games with Words." *Meta*, vol. 23, no. 1, 1978, pp. 86-96.
- Smith, James. *Shakespeare and Other Essays*. Cambridge UP, 1974.

- Smith, Peter J. *Between Two Stools: Scatology and Its Representations in English Literature, Chaucer to Swift*. Manchester UP, 2015.
- Snell-Hornby, Mary. *Translation Studies: An Integrated Approach*. John Benjamins P, 1988.
- Sobkowiak, Włodzimierz. *Metaphonology of English Paronomasic Puns*. Lang, 1991.
- Söll, Ludwig. "Traduisibilité et Intraduisibilité." *Meta*, vol. 16, no. 1-2, 1971, pp. 25-31.
- Solska, Agnieszka. "Relevance-Theoretic Comprehension Procedure and Processing Multiple Meanings in Paradigmatic Puns." *Relevance Theory: More than Understanding*, edited by Ewa Wałaszewska and Agnieszka Piskorska, Cambridge Scholars Publishing, pp. 167-182.
- Sperber, Dan and Deirdre Wilson. *Relevance: Communication and Cognition*. Blackwell, 1986.
- Spilka, Irene V. "Ambiguïté et traduction." *Meta*, vol. 26, 1981, pp. 332-337.
- Stewart, Alan. "The Undocumented Lives of William Shakespeare." *The Oxford Handbook of Shakespeare and Embodiment: Gender, Sexuality, and Race*, edited by Valerie Traub, Oxford UP, 2016, pp. 57-76.
- Störig, Hans J. *Das Problem des Übersetzens*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1963.
- Stout, Jack Smith. *It's All in the Way You Think*. Infinity Publishing, 2006.
- Sullivan, Kerry. "The Nine Worthies: Are These the Most Chivalrous Men in History?" *Ancient Origins*, 22 Jan. 2017, ancient-origins.net/history-famous-people/nine-worthies-are-these-most-chivalrous-men-history-007416. Accessed 15 Apr. 2017.
- Sunny, Tien Yuk. "The Bawdy Bard in China—A Study of the Translation of Shakespeare's Sexually and Scatologically Suggestive Language." 2005. Hong Kong Polytechnic, MA Thesis. *PolyU Institutional Research Archive*, ira.lib.polyu.edu.hk/handle/10397/3420.
- Tabakowska, Elżbieta. *Cognitive Linguistics and Poetics of Translation*. Gunter Narr Verlag, 1993.
- Tatu, Oana and Raluca Sinu. "From Shakespeare to Sitcoms: Translating the Bawdy Wordplay." *The Proceedings of the International Conference Literature, Discourse and Multicultural Dialogue*, vol. 1, 5-6 December, 2013, edited by Iulian Boldea, ALPHA Institute for Multicultural Studies, 2013, pp. 39-50.
- Tatu, Oana. "Crossing the Bridge: A Revisitation of the Concept of Translation Equivalence." *11th Conference on British and American Studies: Embracing Multitudes of Meaning, 19-20 April, 2013*, edited by Marinela Burada et al., Faculty of Letters in Braşov, 2015, pp. 236-248.
- Theobald, Lewis. *Shakespeare Restored*. AMS P, 1970.
- Thomson, Peter. *Shakespeare's Theatre*. 2nd ed., Routledge, 2013.
- Toury, Gideon. "The Translator as a Non-conformist-to-be, or: How to Train Translators to Violate Translational Norms." *Angewandte Übersetzungswissenschaft: Internationales Übersetzungswissenschaftliches Kolloquium an der Wirtschaftsuniversität Århus, 19-21 Juni, 1980*, edited by Sven-Olaf Poulson and Wolfram Wilss, Wirtschaftsuniversität Århus, 1980, pp. 180-194.
- Toury, Gideon. "What Is It that Renders a Spoonerism (Un)translatable?" *Traductio. Essays on Punning and Translation*, edited by Dirk Delabastita. St. Jerome Publishing, 1997, pp. 271-291.
- Toury, Gideon. *In Search of a Theory of Translation*. Tel Aviv U, 1985.
- Trusler, John. "Equivocation, Ambiguity, Double entendre." *The Signification of Words, Esteemed Synonymous, in the English Language, Investigated*, edited by John Trusler, J. Dodsley, 1783, p. 59.
- Tudorancea, Radu. "Odiseea lui DS-896. Defectarea lui Petru Dumitriu (surse inedite)." *România literară*, 14 Apr. 2019, romanaliterara.com/2019/04/odiseea-lui-ds-896-defectarea-lui-petru-dumitriu-surse-inedite/. Accessed 5 July 2019.
- Tuggy, David. "Ambiguity, Polysemy, and Vagueness." *Cognitive Linguistics: Basic Readings*, edited by Dirk Geeraerts, Mouton de Gruyter, 2007, pp. 167-184.
- Tymoczko, Maria. *Translation in a Postcolonial Context. Early Irish Literature in English Translation*. St. Jerome Publishing, 1999.
- Tytler, Alexander F. *Essay on The Principles of Translation*. J. M. Dent & Co., E. P. Dutton & Co., 1907.
- Ullmann, Stephen. *The Principles of Semantics*. Blackwell, 1963.
- Ulrich, Miorita. "Die Sprache als Sache: Primärsprache, Metasprache, Übersetzung. Grundzüge eines Forschungsprogramms." *Sprachwissenschaft*, vol. 11, 1986, pp. 321-362.

- Vandaele, Jeroen. "(Re-)Constructing Meaning: Meanings and Means." *Translating Humour*, special issue of *The Translator*, vol. 8, no. 2, 2002, pp. 149-172.
- Veisbergs, Andrej. "The Contextual Use of Idioms, Wordplay, and Translation." *Wordplay and Translation*, special issue of *The Translator*, vol. 2, no. 2, 1996, pp. 155-176.
- Verbruggen, Nakita. "The Translation of Wordplay in Fansubs and Original Subtitles. A Comparative Study." 2010. U Gent, MA Thesis. *Universiteitsbibliotheek Gent*, lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/457/866/RUG01-001457866_2011_0001_AC.pdf.
- Vickers, Brian. *'Counterfeiting' Shakespeare: Evidence, Authorship and John Ford's Funerall Elegye*. Cambridge up, 2002.
- Vickers, Brian. *The Artistry of Shakespeare's prose*. Routledge, 1968.
- Vickers, Brian. *William Shakespeare: The Critical Heritage*. Vol. 2., Routledge, 1974.
- Vickers, Brian. *William Shakespeare: The Critical Heritage*. Vol. 1., Routledge, 1995.
- Vickers, Brian. *William Shakespeare: The Critical Heritage*. Vol. 5., Routledge, 1979.
- Vickers, Brian. *William Shakespeare: The Critical Heritage*. Vol. 4., Routledge, 1976.
- Virta, Katri. "Honk Me to Bonk Me. Subtitling of Language-play in the TV Sitcom *Green Wing*." 2011. U of Vaasa, MA Thesis. *Tritonia*, tritonia.fi/en/e-theses/abstract/4509/Honk+me+to+bonk+me+-+Subtitling+of+language-play+in+the+TV+sitcom+Green+Wing.
- Volceanov, George. "Appropriating Through Translation: Shakespeare Translations in Communist Romania." *Translation Studies: Retrospective And Prospective Views. Conferința internațională „Studii de traducere – retrospectivă și perspectivă”, 16-17 June, 2006*, edited by Floriana Popescu, Dunărea de Jos University of Galați, 2006, pp. 138-145.
- Volceanov, George. "Bowdlerizing Shakespeare: Here, There, and Everywhere." *B.A.S British and American Studies*, vol. 1, no. 11, 2005, pp. 117-130.
- Volceanov, George. "On Shakespeare's Bawdy and Its Translation into Romanian." *Argotica*. vol. 1, no. 1, 2012, pp. 216-232.
- von Flotow, Louise. "Translating Radical Feminist Wordplay: Mary Daly's 'Gyn/Ecology' in German." *Traductio. Essays on Punning and Translation*, edited by Dirk Delabastita. St. Jerome Publishing, 1997, pp. 45-66.
- Wagner, John A. "Lanier, Emilia." *Encyclopedia of Tudor England*. edited by John A. Wagner and Susan Walters Schmid, vol. 1, ABC-CLIO, 2012. pp. 515-518; pp. 688-690.
- Wandruszka, Mario. "Die Maschinelle Übersetzung und die Dichtung." *Poetica*, no. 1, 1967, pp. 3-7.
- Watson, Kathy. *The Devil Kissed Her: The Story of Mary Lamb*. Bloomsbury, 2012.
- Watts, Cedric. *Shakespeare Puzzles*. PublishNation, 2014.
- Weir, David. *James Joyce and the Art of Mediation*. The U of Michigan P, 1996.
- Weis, René. *Shakespeare Unbound: Decoding a Hidden Life*. Henry Holt and Company, 2013.
- Weissbrod, Rachel. "'Curiouser and Curiouser': Hebrew Translation of Wordplay in 'Alice's Adventures in Wonderland'." *Wordplay and Translation*, special issue of *The Translator*, vol. 2, no. 2, 1996, pp. 219-234.
- Wells, Stanley. *Looking for Sex in Shakespeare*. Cambridge UP, 2004.
- Wells, Stanley. *Shakespeare, Sex, and Love*. Oxford UP, 2010.
- Wheelwright, Philip E. *Metaphor and Reality*. Indiana UP, 1962.
- Widmer, Walter. "Muß es ausgerechnet Queneau sein? Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzens." *Die Sprache im technischen Zeitalter*, vol. 4, no. 11-12, 1961/4, pp. 1003-1012.
- Wikipedia contributors. "Listă de nume românești - litera B." *Wikipedia, The Free Encyclopedia*. Wikipedia, The Free Encyclopedia, 21 May 2019, ro.wikipedia.org/wiki/List%C4%83_de_nume_rom%C3%A2ne%C8%99ti_-_litera_B. Accessed 9 June. 2019.
- Wikipedia contributors. "Listă de nume românești - litera Ș." *Wikipedia, The Free Encyclopedia*. Wikipedia, The Free Encyclopedia, 14 Apr. 2018, ro.wikipedia.org/wiki/List%C4%83_de_nume_rom%C3%A2ne%C8%99ti_-_litera_%C8%98. Accessed 9 June. 2019.
- Williams, Gordon. *Shakespeare, Sex and the Print Revolution*. Athlone P Ltd., 1996.
- Williams, Gordon. *Shakespeare's Sexual Language: A Glossary*. Continuum, 2006.
- Winograd, Terry A. *Syntax*. Addison-Wesley, 1983.

- Wojtasiewicz, Olgierd. *Wstęp do teorii tłumaczenia*. Tępis, 1992.
- Wong, Laurence K.P. "Translating Shakespeare's Puns: With Reference to *Hamlet* and Its Versions in Chinese and in European Languages." *Where Theory and Practice Meet: Understanding Translation through Translation*, edited by Laurence K.P. Wong, Cambridge Scholars Publishing, 2016, pp. 131-170.
- Wrightson, Keith. *English Society 1580-1680*. Routledge, 2003.
- Wurth, Leopold. *Das Wortspiel bei Shakspeare*. Wilhelm Braumüller, 1895.
- Xu, Zhan. "Translating the Relevant—The (Un)Translatability of *Alice's Adventures in Wonderland* and its Chinese Translations." 2016. U of Sydney, MA Thesis. *The Sydney eScholarship Repository*, ses.library.usyd.edu.au/handle/2123/16730.
- Yebra, Valentín García. *Teoría y Práctica de la Traducción*. Gredos, 1984.
- Young, Michael R. *King James VI and I and the History of Homosexuality*. New York UP, 2000.
- Yus, Francisco. "Humour and the Search for Relevance." *Journal of Pragmatics*, vol. 35, no. 2, 2003, pp. 1295-1331.
- Zabalbeascoa, Patrick. "Translating Jokes for Dubbed Television Situation Comedies." *Wordplay and Translation*, special issue of *The Translator*, vol. 2, no. 2, 1996, pp. 235-257.
- Zimmer, Rudolf. *Probleme der Übersetzung formbetonter Sprache: Ein Beitrag zur Übersetzungskritik*. Niemeyer Max Verlag GmbH, 1981.
- Zipf, George Kingsley. *Human Behavior and the Principle of Least Effort: An Introduction to Human Ecology*. Addison-Wesley P, 1949.
- Zwicky, Arnold M. and Elizabeth D. Zwicky. "Imperfect Puns, Markedness, and Phonological Similarity: With Fronds like These, Who Needs Anemones?" *Folia Linguistica*, vol. 20, no. 2, 1986, pp. 493-503.
- Żyśko, Konrad. *A Cognitive Linguistics Account of Wordplay*. Cambridge Scholars Publishing, 2017.

Cuvinte-cheie: calambur, licențios, joc de cuvinte, Shakespeare, traducere în limba română.